

Aulejas izlokšnes fonetika un vārdu atvasināšana¹

Anna VAGALE

B. Morfoloģija

Morfoloģijā aprakstāmajās izlokšnēs daudz mazāk atšķirību no literarās valodas nekā fonetikā. Tomēr, pastāvot ilgākam atšķirtības posmam, arī te ir raksturīgas īpatnības, par kurām būs runa, apskatot atsevišķas morfoloģiskās parādības.

I. Salikteņi

1. Salikteņu sastāvdaļas

Gadījumu vairumā Aulejā un Krāslavā sastopami tie paši salikteņi, kas ir literarajā valodā, bet neuzrāda tik lielu daudzveidību. Šais izlokšnēs nav sastopamas tādas salikteņu formas kā tautas dziesmās — *kājaudama*, *vien[a] auguse*, kā arī ar pagātnes pasivo divdabi otrā daļā: *paš[u]austs*².

¹ Publikācijas nobeigums. Sākumu sk. BF XXVIII (1) 2019, 169.–199. lpp.

Izlokšnes piemēru transkripcijā autore lieto mūsdienām neierastu miksto līdzskaņu apzīmēšanas paņēmieni — *l* un *n* tiek rādīti kā *l* un *ŋ* arī palatālā pozīcijā, savukārt citu miksto līdzskaņu apzīmēšanai velāro patskaņu un divskaņu, kā arī *ā*, *āi*, *āu* priekšā tiek izmantots *ɤ*. Publikācijā saglabāta darbā lietotā pieraksta sistēma, labojot vienīgi pārrakstīšanās kļūdas un izlīdzinot pierakstu līdzīgu vai vienādu parādību atspoguļošanai, kaut neviendabīgs palicis līdzskaņa *l* velarizācijas pakāpes apzīmējums. Tāpat paturēti tālaika patskaņu garuma apzīmējumi svešvārdos. Vietumis papildināts vārdu nozīmju atšifrējums, kas izsecināms no konteksta, tomēr latgalisko izlokšņu nezinātājam varētu būt bijis neskaidrs. Precizēts arī ciemu nosaukumu pieraksts atbilstoši oficiālajam lietojumam mūsdienās. Par šo un vēl citas redakcijas piezīmes pievienotas parindēs. — Red. piezīme.

² LVG 121. §. 255. l. p. — A. Vagales lietotais saīsinājums lasāms šādi: J. Endzelina „Latviešu valodas gramatika“ (1951), 121. §. 255. lappuse. — Red. piezīme.

Nav izveidojušies salikteņi no divdabju formām ar sekojošu nomenu otrā daļā³, piem., runā: *kuļamùo mašyna, âdamàis goļc, slàucamùo gùs', âdamùo ràizziä, ryûguš' p'inc, s'ild'eic p'inc* 'biezpiens'. Tāpat nav dzirdēti salikteņi, izņemot *paldies (paļdis)*, ar verbu pirmajā un nomenu salikteņa otrā daļā⁴, kā *ēstgriba, grozgalvis* u. c., ar pronomenu un adverbu pirmajā un nomenu otrā daļā, kā *šistaba, līdzbraucējs*⁵.

1. Ja salikteņa otra daļa ir nomens, tad pirmā daļa arī var būt:
  - a) nomens: *zylgaļojüä, ļelc'elš, žāls'ird'eiks*.
Daži literarajā valodā lietojami salikteņi te par tādiem nav kļuvuši, piem., *ž'elža c'elš*, Krāslavā arī *ļelāis c'elš* un citi.
  - b) skaitlenis: *v'invjādiä* 'aita ar vienu jēru', *v'insies'* 'viensētnieks', *v'ind'iēls'* 'vienīgais dēls', *p'ymūd'ina* u. c.
2. Ja salikteņa otra daļa ir skaitlenis, tad pirmā daļa arī var būt:
  - a) skaitlenis: *aba'd'iy, abi'd'iy, diūd'es'm'it'* u. c.;
  - b) *pus: pus'ūtra, pus'p'ikta* u. c.
3. Ja salikteņa otra daļa ir vietniekvārds, tad pirmā daļa arī var būt vietniekvārds: *šytys* 'šis', *itys* 'šis', *it'ei* 'šī', *itaic* 'šāds', *cytakas* 'cits', *vysa'kas* 'viss' u. c.
4. Ja otra daļa adverbs, tad pirmā daļa arī var būt:
  - a) adverbs: *aukš'p'iēdiāņ* 'augšpēdus', *puš'v'idiāņ* 'pa vidu': *pùorlaužziä pagāļi puš'v'idiāņ; pārnvosōr, reitookòr* u. c.;
  - b) skaitlenis: *v'in'mār* 'vienmēr', *v'in'muk* 'vienā laidā';
  - c) pronomens: *šud'īņ, šūoreit, pošu'lāik* u. c.

2. Salikteņu pirmās daļas forma

1. Visbiežāk salikteņu pirmajā daļā ir bezgalotņu forma: *azārmaļä, upmaļä, sātmaļs', la(d)taka, kras(t)maļä, sunaglā* 'neliels augonītis', *gūnkūrs* 'ugunskurs', *kùo(r)gāls', v'ins'ies', c'ukm'ic's'* (-žā), 'Spergula arvensis', *stùo(v)daīga* 'zedenis', *gār'diēkšņis'* 'gardums' u. c.
2. Paretam pirmajā daļā ir sastopama celma forma: *d'inavydy, cytakas* 'cits', *vysa'kas* 'viss', *m'ilas'ird'eiks* (lielāko tiesu garīga satura rakstos): *as' dareišu cytakū; ir m'irā àr vysa'kū; b'ie m'ilas'ird'eiks c'ytvāks*.

³ LVG 121. §. 255. l. p.

⁴ Turpat.

⁵ Turpat.

3. No locījumu formām pirmajā daļā ir sastopams:
- nominatīvs. Vecākajos nominatīva saliktenos ir parastais pirmās zilbes akcents: *vacàistà(ù)s*, *vacùomùotiā*, *garad'ina*, *b'izàisp'inc* (tie dzirdēti tikai Aulejā, Krāslavā runā *žec*, *baba*, *s'ild'eic p'inc* vai arī jaunākā paaudze pēc literarās valodas parauga), *lobad'ina* (< *labdiena* un arī sveiciens). Salikteņu nozīme ir vārdu kopām *b'iza putra*, *ryùgušp'inc* u. c. Formali tiem atbilst arī veidojumi ar atributīvu substantīvu pirmajā daļā: *škiāļis' bұлbys*, *stūlg'is' púc* 'noteiktas formas māla pods pienam'. Šie vārdi apzīmē vienu jēdzienu un tiek pastāvīgi lietoti kopā abos skaitļos un visos locījumos: *škiāļā bұлba* (Krāslavā *bұлbiä*), *škiāļis' bұлbys*, *škiāļāi bұлbai* utt., daudzsk. *škiāļis' bұлbys*, *škiāļu bұлbu* utt.; *stūlg'is' púc*, *stūlg'a pūda*, *stūlg'am pūdām* utt.;
  - ģenitīvs sastopams vienskaitlī un daudzskaitlī: *uòrspusjā*, *vycpusjā*, *dořbud'ina*, *dořbad'ina* (Aulejā), *gonud'ina*, *ašņa žyrys* 'tāds augš', *z'ymysvātky*, *vosoryssvātky* (Krāslavā *z'imys'svātki*, *vosorys'svātki*);
  - akuzatīvs: *šureit'*, *šurud'īņ*, *p'ymud'ina* (*p'ymud'inys*, *p'ymud'inai* utt.) u. c.
4. Kāds saliktenis ģenitīvā: *v'īnkùoju dyravys* 'sens durvju veids'.

3. Salikteņu otras daļas forma

- Salikteņu otrā daļā sastopama nepārveidota forma: *vacàistà(ù)s*, *ļèlc'èļš*, *stùo(v)daīga* 'zedenis', *ùtòrd'ina*, *p'ymud'ina*, *l'yncàktlys*⁶, *c'èļmola* u. c.
- Salikteņu vairumā, arī tais vārdos, kas literarajā valodā paliek nepārveidoti, ir pārveidota celma forma: *gòls*, bet *t'ūgàļs'*, *razgàļs'*, *kùo(r)gàļs'*, *ž'èļžgàļs'*; *skòls*: *gołc(ds)skàļs'*, *dàls*: *v'īnd'iēļs'*; *sùonc*: *bàl(t)sùoņā*, *pologs*: *pušpalažjā* 'puspaladziņš, īpašs sagšas veids', *koc*: *kris(t)kac'* (-t'is'); *kàuls*: *mugurkàuls'*, *sùonkàuls'*; *mola*: *azàrmaļā*, *grùo(v)maļā*, *sàtmàļs'* 'žogs', *juřmaļā* u. c.; *d'ina*: *pužd'īņis'*; *nogla*: *sunaglā*; *stořpa*: *kùorstarpiä* 'kājstarpa'; *gořva*: *zylgàļv'jā* 'augš'; *bàldgàļv'jā*; *d'ina*: *svà(t)d'īņā*, *trežd'īņā*, *catūr(t)d'īņā*, *p'īgd'īņā* (< *p'īktd'īņā*), *saz(t)d'īņā* (< *sastd'īņā*), *ļèld'īņā*; *c'ūka*: *pušč'ūc's'*; *myga*: *c'ūkm'ic's'* (-ža), *sàta*: *v'īns'ieš* (-ša), *d'ùors*: *d'īnd'ùors'* (-ža) u. c.

⁶ Salikteņa otra daļa, saprotams, ir *sàklys*, bet salikteņa -c- autore skaidrojusi jau iepriekš — ar t iespraudumu, sk. BF XXVIII (1) 197. lpp. — Red. piezīme.

3. Salikteņu otrā daļā ir tādi nomeni, kas nesaliktā veidā nav sastopami: *gařd'iekšņis* 'gardums', *garkoļys* 'gari salmi kūļos', *gūnkūrs*, *v'inojādīā*, *la(d)taka* u. c.
4. Otrā salikteņa daļā sastopama lokatīva forma vārdā *zāļbrūdā* (dzirdēts Aulejā): *ruzy zāļbrūdā* 'piebrieduši, bet vēl negatavi rudzi'.

II. Piedēkļi

1. o- un ā-celmi

Atskaitot nedaudzus izņēmumus, o-celmi saskan ar atbilstošajām literārās valodas formām.

1. Tāpat kā literārajā valodā liela daļa o-celmu ir verbalsubstantīvi: *imavy* 'iemaukti', *ilūops*, *isòls*, *gònc* (< -nts), *atkòrs* 'tāds, kas liecas atpakaļ, lejup — pretēji normalajam virzienam': *vac's'* (-ža) *atkòrs* 'vadzis atkaru', — *sàita nasatūr*; *sàiškys* 'saite no salmiem vai siena', *lūks* 'loks', *otūòols* 'atāls', *sòrs* 'iesētā labība, lini', *aūdy*, *maty*, *àizody* 'aizādījums ar citas krāsas dziju', *abzyrys* 'saderināšanās' u. c.
2. o-celmi literārās valodas ā-celmu vietā: *cýłps*, *ļips*, *suc* (-ts), *smazyyny* (Aulejā), *acslāks* : *acslāga*, *pāc* : *pāda*, *dūmy* : *dūmys* u. c.
3. o-celmi u-celmu vietā: *ļēc* (ģen. *ļēta*), *t'ierks* (-ga), *mac* (-da), *cýrks* (-ka) u. c.
4. i-celmu resp. līdzskaņu celma vietā: *bòłss*, ģen. *bołsa*.
5. Tāpat kā literārajā valodā o-celmi izloksnēs ir dažādas nozīmes vārdi: *výłks*, *boš*, *gołc* (-da), *zòrs*, *bòrs* u. c.

Arī vairums ā-celmu atbilst literārās valodas ā-celmiem.

1. Te sastopami daudzi atvasinājumi no vārdiem:
  - a) apzīmējot jēgumu, kas rodas kādas darbības rezultātā: *izādys* 'ēdiena paliekas', *izdyłys* 'dilstoša mēness periods', *isskrobys*, *iskosys* 'no trauka sienām atkasītas, atskribinātas mīklas paliekas', *isporu* (*slūta*), *iprūova* 'ierīce', *cyłys* 'pirmoreiz aparta papuve', *ļēigys* 'Jaņu zāles', *spyra*, *sumozgys*, *atšk'irys*, *atvātys* (abi vārdi ar to pašu nozīmi: 'mazāk tīrā labības daļa, kas vētīšanas procesā tiek atšķirta no tīrās'): *zyřgām atšk'irys ka dūt*, *jām v'ėiv'ėļis' c'ėļās*; *nūslāukys* 'no izkultās labības viegli noslaucītās vārpas, salmi un graudi'; *łyūza* 'biezoknis', *patakys* 'pēdējais alus tecinājums', *pacyła* 'tas, kas nemierīgi uzvedas': *cyłojās kaļ pacyła* u. c.;

- b) kopdzimtes vārdi personām ar peļamu paražu: *grīla* ‘pļāpa’, *mālsa*, *gvaļza*, *k’irza* ‘kas pīkst’, *skūbd’iersa* ‘skopulis’, *lōmza* ‘kas ir nevižīgs’;
- c) apzīmējumi skaņām, kas rodas atbilstošas darbības rezultātā: *ḍyūza* ‘rūkoņa’, *dybys* ‘klaudzoņa’, *č̣ierkstys* ‘čirkstoņa’, *ẓ̌yngys* ‘džinkstoņa’, *rymys* ‘kritienu, grūstīšanās troksnis’ u. c.
2. *ā*-celmi mijas ar izlokšnes *ē*-celmiem: *cyba* : *c’ibjā*, ar *o*-celmiem: *ļipa* : *ļips*, *gāišuma* : *gāišūms*, *syltuma* : *syltūms* (skat. 110. un 111. l. p.).
3. Dažādas nozīmes vārdi: *sāta*, *m’isa*, *m̄iāita*, *vysta* u. c.
4. Blakus vīriešu dzimtes substantīviem ar *-iņiks* sieviešu dzimtes substantīvi ir *ā*-celmi: *sāim’iņēca*, *dūorz’iņēca*, *ecs’liēž’iņēca* (Aulejā) u. c.

2. *i*-celmi

1. Senie neērti izrunājami *i*-celmi Aulejā un Krāslavā tāpat kā citās augšzemnieku izlokšnēs ir pārveidojušies *ē*-celmos⁷: *kruōs’ņā*, *ūgljā*.
2. Vērojama arī citu celmu pāreja *i*-celmos, pie kam Krāslavā šī parādība nedaudz retāka kā Aulejā. Abās izlokšnēs *dūb̄jā* > *dūp’s’* (*-b’is’*), *upjā* > *up’s’* (*-p’is’*), *ziām̄iā* > *ziām’s’* (*-m’is’*), bet Aulejā arī *pridjā* : *pric’* (*-d’is’*), *mūotjā* : *mūoc’* (*-t’is’*), *mutjā* : *muc’* (*-t’is’*) u. c.

Gan kā *i*-celmus, gan kā (*i*)*ā*-celmus abās izlokšnēs runā šādus vārdus *s’ēja* : *s’ejs’*, *ž’ēja* : *ž’ejs’*, *reja* : *rejs’*.

Minēto (*i*)*ā*-celmu pāreju *ē*-celmos varbūt veicināja tāda parādība, ka atvasinājumos (*i*)*ā*-celmi pārveidojas *ē*-celmos: *kūoja* : *pakūojā*, bet *e* platā izruna un iepriekšējā *j* tās pašas kvalitātes saglabāšana veicināja celmu sajaukumu, tā ka rezultātā arī *s’ēja*, *ž’ēja*, *reja* uztverti kā *ē*-celmi.

Īpaši Krāslavā vērojama arī pretēja parādība: var dzirdēt *ļēiks’tjā*, *puōks’tjā*, *vāļs’tjā*.

Tāpat kā literarajā valodā arī aprakstāmajās izlokšnēs vīriešu dzimtes *i*-celmi pārvērti par (*i*)*jo*-celmiem⁸, bet ir arī daži izņēmumi:

ūs’ (*ūša*), *l̄yus’* (*l̄yūša*), *p’īs’* (*p’iša*), Krāslavā *z’v’iērs* (*z’v’iērc’*), bet Aulejā — *zvārs* (*o*-celms), *tūos’* (*-s’is’*) ir sieviešu dzimtes *i*-celms. Tāpat kā literarajā valodā vīriešu dzimtes *i*-celms ir daudzskaitlinieks *ļauc’* ‘ļaudis’. Aulejā dzirdēto *i*-celmu piemēri: *žūoryūks’* (*-t’is’*) ‘groduma

⁷ LVG 127. §. 269. l. p.

⁸ Turpat.

dēļ sagriezusies vērpele dzijā', *plakc'* (-*t'is'*), *s'īlks'* (-*t'is'*) 'saku daļa', *ozuc'* (-*t'is'*), *žuļkc'* (-*t'is'*), *l'ēiks'* (-*t'is'*), *r'èiks'* (-*t'is'*), *p'īerks'* (-*t'is'*) 'dzirkstele', *ružāic'* (-*t'is'*), *p'īslāic'* (-*t'is'*) 'kalna nogāze', *puōks'* (-*t'is'*), *m'ēic'* (-*t'is'*) 'vieta, kur audumā vai adījumā mijas dzijas' u. c.

3. *u*-celmi

u-celmi abās izloksnēs aizstāti ar *o*-celmiem, vienīgi no vārdiem *vidus*, *alus*, *ledus* šad tad tiek lietotas *u*-celmu ģenitīva formas, kurās tāpat kā nominatīvā *u* gala zilbē zudis, piem., *atņās' ōts!*; *izbrāucīa iz 'uz' lac*; *izgūo iz 'uz' vyc ustobys*. No vecajiem *u*-celmu adjektīviem kā *io*-celmu tagad lieto vārdu *ž'īš*: *ž'īš*⁹ (pēdējā forma tiek runāta retāk). Sakne *tāļ*¹⁰ sastopama tikai atvasinājumos: *tuōļ*, *tūoļuōk*; *tuōļums*; *tāls* : *tāļš* aizstāts ar atvasinājumu *tūoļeims* 'tāds, kas atrodas tālumā vai ieradies no tālienes'.

Vārds *plats* : *plašs* sastopams tikai kā *o*-celms: *ploc*, *plota*¹¹.

4. Piedēkļi ar -*j*-

1. Piedēklis -(*i*)ē. Tāpat kā literarajā valodā sastopami:

- dažādas nozīmes (*i*)ē-celmi: *sauļā*, *mīāļā*, *dīāļā*, *tuōļā*, *viāžīāļā* u. c.;
- blakus vīriešu dzimtes dzīvu būtņu apzīmējumiem sieviešu dzimtes apzīmējumi: *gōnc* — *gaņā*, *būoriņc'* — *būoriņā*, *āuļic'* — *āuļitīā*, *v'ec's'* — *viāciā* u. c. (Par *-iņiks -iņeica* skat. 112. l. p.).

Īpašu (*i*)ē-celmu grupa sastāda verbalnomeni: *tīāciāt'* — *tīāciā* (*up'is tīāciā*), *kluks'tiāt'* — *kluks'tiā* 'kluksstoša vista', *škiāļt'* — *škiāļā*, *pļaut'* — *pļuoviā*, *kiāļņāt'* 'stīvi ko darīt' — *kiāļņā* 'stīvs cilvēks vai dzīvnieks', *cāurdur'ā* 'durošas sāpes sānos', *uōrtiāciā* 'cūka, ko nebaro kaušanai' u. c.

Abās izloksnēs ē-celmi ir sastopami blakus literarās valodas ā-celmiem¹²: *m'ēiklā*, *vāiņā*, *ž'īs'miā*, *bris'miā*, *viāfs'miā*, *trūks'miā*, *gāis'miā*, *dus'miā*, *pļuoviā*, *blūoz'miā*, *ļis'miā*. Daudzu šo vārdu deminutīvu formas atbilst ā-celmu deminutīviem vai arī sastopami abi varianti: *ž'īs'm'ēitīā* : *ž'īs'miāņa*, *bris'm'ēitīa* : *bris'miāņa*, *gāis'miāņa*, *blūoz'miāņa*, *ļis'miāņa* u. c. Šī parādība liek domāt, ka vismaz daži no tiem agrāk bijuši pazīstami kā ā-celmu vārdi.

⁹ LVG 128. §. 269.–270. l. p.

¹⁰ Turpat.

¹¹ Turpat.

¹² LVG 129. §. 270. l. p.

ē-celmam *im'es'lja* atbilst literārās valodas *o*-celms. Salikteņos aprakstāmajās izloksnēs *ē*-celmi biežāk sastopami nekā literarajā valodā (skat. 110. l. p.).

Citur izplatītie substantīvu atvasinājumi no adjektīviem visai reti: *rāibjā* ‘raiba vista, cūka’ un sekundārs atvasinājums — *sařkaņā* ‘sarkana govš’.

Par citiem *ē*-celmu maiņas gadījumiem skat. 112. l. p.

(i)jo-celmi

1. Daļa to ir verbalnomeni, ko atvasina tieši no verba saknes¹³. To ir nedaudz: *m'ēļš'*, *spreič'* (-ža), *druc's'* (-ža), laikam arī *gra(b)pšy* ‘saslaukas, smalkumi’ un *salāšy*.
2. Primāri substantīvi ir *es'* (eža), *uōš'* (uōža), *eikš'* (eikša), *ilyūks'* (ilyūkša), *nas'* (naža), *m'iļš'* (m'iļža).
3. No adjektīviem var minēt tikai nedaudzus atvasinājumus: *m'ēļņc'* ‘melns zirgs’ un *v'ec's'* ‘vecs cilvēks’, *kļibjā* ‘piem., kliba aita’.
4. Atvasinājumos un salikteņos *jo*-celmi veidojas no *o*-, *ē*- un *ā*-celmiem: *kāuls* : *mugūrkauls'*, *sāuļā* : *pasāuļš'*, *krāsta* : *pakriēšļis'*, *zořna* : *abzařņi* ‘tauki, kas ir ap zarnām’, *āizduš'* ‘aizdusa’, *inūošy*, *pakūr(i)s* u. c. skat. 110. l. p.

Primārie *jo*-celmi tāpat kā literarajā valodā ir nedaudzi: *c'ēļš*, *t'ēļš*, *vārs*, *kārs*, *v'iēis'* (Krāslavā *vjāiš'*), adj. *slapņis'*, *zāļš*, *š'iļš*.

jā-celmi¹⁴

1. Daļa *jā*-celmu ir verbalnomeni: *dvaša*, *ņiešys*, *ec'iēža*, *sprieža*, *brēikšys*, *blēikšys*, *z'iņa*, *izv'eja* ‘aukla, ko uzvij divām jau savitām auklām’, *ats'eja* ‘ratu daļa’, *paņejis'* ‘paniņas’ u. c.
2. Darītāju vārdi ar nievīgu nokrāsu: *grīļa* ‘pļāpa’, *m'ēļša*, *nakāuņa* u. c.
3. Dažādas nozīmes vārdi: *vaļa*, *eža*, *muša*.

¹³ LVG 130. §. 272. l. p.

¹⁴ Turpat.

Formas ar *-eĭs'* (< *-ijs*)

1. Adjektivi ar *-eĭs* < *-ijs* atbilst literārās valodas formām ar *-ējs*¹⁵: *v'id'eĭs'*, *maļeĭs'*, *pārņeĭs'*, *aūks't'eĭs'* : *aūkšeĭs'*, *zam'eĭs'* 'apakšeĭs', *d'ib'īņeĭs'*¹⁶ 'kas atrodas dibenā', *zūoryūks't'eĭs'* (*zūps*) 'dzerokļa zobs', *v'iers'eĭs'*, *mūs'eĭs'*, *sav'eĭs'*, *tav'eĭs'*, *muņeĭs'*, *tāt'eĭs'* 'tagadējs' u. c. Krāslavā tos lieto tikai ar noteikto galotni: *muņejais*, *d'ib'īņejais* u. c. Sieviešu dzimtē arī Aulejā lieto gandrīz vienīgi noteikto galotni, bet vīriešu dzimtē runā: *d'ib'īņeĭs'* *kukūļs'* 'kukulis, kas cepas krāsns dibenā', *tāt'eĭs' pasauļs'* 'tagadējie ļaudis' u. c.

Šie adjektivi aptver nozīmes ziņā šaurāku grupu nekā citur Latgalē. Kā piemēri rāda, tad šos adjektīvus atvasina galvenokārt no adverbjiem un pronomeniem. No skaitleņiem ir pazīstams atvasinājums no vārda *divi*: *d'iv'eju kraklu*, *d'iv'eĭm cylvākym*. Tāda tipa vārdi kā augšz. *mūoļeĭs*¹⁷, *sūoļeĭs* un rietumizl. *sausnējs*¹⁸ te nav pazīstami.

2. Ar šo formu atvasina vietu vārdus: *Āuleja*, *Latv'eja*, *Krīv'eja* u. c.

Formas ar *-ieĭs'* (< *-ējs*), *-ieja* (< *ēja*)

Tāpat kā visā latviešu valodā arī Aulejā un Krāslavā ar šīm formām atvasina vārdus, kas apzīmē gan pastāvīgu darītāju, gan nejaušu darbības izpildītāju¹⁹: *d'ieĭēja*, *gv'eļz'ieĭs'* 'plāpīgs cilvēks', *arieĭs'*: *jou dāls māņ arieĭs'*; *v'ed'ieĭs'*, *pļūov'ieĭs'*, *d'ev'ieĭs'*: *tjā mūsus m aiz'is' d'ev'ieĭs'*; *aūd'ieja*: *jēi b'ie ļela aūd'ieja* u. c.

Aprakstāmajās izloksnēs šo verbalnomeni refleksīvās formas nav dzirdētas.

Formas ar *-ūoĭs'* (< *-ājs*), *-ūoja* (< *-āja*)

1. Verbalnomeni ar *-ūoĭs'*, *-ūoja* netiek tik plaši lietoti kā ar *-ieĭs'*, *-ieja*. Pastāvīga darītāja nozīme ir vārdiem *zārūoĭs'* un *orūoĭs'*. Atvasinājumiem no citiem verbiem krasas nozīmes starpības nav, piemēram, tai pašā situācijā var teikt: *ņās' iēd'ieĭim m aiz'i*, kā arī *ņās' āduoĭm m aiz'i*.

¹⁵ LVG 133. §. 277. l. p.

¹⁶ Korekta Aulejas izloksnes forma ir *d'ib'īņeĭs'*, atvasinājums saistāms ar lietvārdu *dybyns*. Latviešu literārās valodas *dibens* iespaidā te radies kļūdainis pārcēlums, kas diemžēl iekļūvis arī EH I 319, kur † *dibenijs* ar vietas norādi Auleja. — Red. piezīme.

¹⁷ LVG 133. §. 276. l. p.

¹⁸ LVG 134. §. 281. l. p.

¹⁹ Turpat.

Vispārīgāka nozīme vārdam *âdùojs'* ir šādā teicienā (kad kāds ir maz ēdis):
naŭ nu t'ev'i âdùoja, bet saka: *muna myûža iêd'iejs'*, *munu osoru ŷ'iêriejs'*.

2. Ne tik plaši, kā tas sastopams citur, darina substantīvus ar *-uoja* (< *-āja*) stādu stublāju vai labības stiebru nosaukumos: *ûžynùoji* 'ogu stublāji vai lapas', *bùļbùoji* 'kartupeļu laksti, lapas', *ružùoji*, *kv'isùoji*, *m'izùoji*, *àuzùoji*, *pupùoji*, *z'iernùoji* u. c.

Dažādas vasaras labības kulturas apzīmē ar vārdu *vosorùois'*, bet *ziemāja* vārds nav pazīstams: *vosorùoja t'èirùms*, *tymâ t'èirumâ vosorùois'* isac. Krāsīlavā vārds *av'eikšùoji* apzīmē kā aveņu stādus, tā arī pašas ogas.

3. No adjektīviem ar *-uojs*, *-uoja* (< *-ājs*, *-āja*), kas izplatīti citās augšzemiņu izloksnēs²⁰, ir dzirdēts tikai viens piemērs: *d'ivùojs'*, *d'ivùoja* (Aulejā): *d'ivùoja stùndiâ* 'laimīga stunda'. Nav konstatēti arī adjektīvi ar *-ùjs'* (< *-uojs*). To pašu jēgumu, ko apzīmē ar *mùolojs'*, *dubļuojs'*²¹ un *sēnalùojs'*²² izsaka ar adjektīviem ar *-uôts*: *mùoluôc*, *dubļuôc* (skat. 130. l. p.). Radniecīgi ir arī adjektīvi ar *-eigs* (skat. 127. l. p.).

5. Piedēkļi ar *-v-*

Ar *-v-* runā daudzus literarajā valodā pazīstamus vārdus²³: *c'ier(v)s*, *tà(u)s*, *ŷ'eïus*, *dòrva*, *dryva*, *kriŭs*, *goľva*, *kàļus*, *pl'ävïä*, *lâus* (Aulejā) 'seklis, zems': *lâus noks zyġâm*, *lâus kroš (-ta)*, *lâva bļûda* u. tml.

Formas ar *-avs*, *-ava* un *-ivïä* (laikam < *-uve*)

Ar šīm formām veidoti:

- vietu nosaukumi: *Dâugava*, *Krùoslâuka* (*-k-* varbūt krievu valodas ietekmē kā šai valodai raksturīgs piedēklis), *Ârdaŭs* (ezera nosaukums);
- dzīvu būtnu nosaukumi: *ļaudava*, *c'îlava*, *gulava* 'kas daudz gul', *jaûņivïä* 'līgava, kad jau gatavojas kāzām', *râud'ivïä* 'meža pile', *var'd'ivïä* 'varde';
- rīku nosaukumi: *rîškavys*, *dyravys*, *ŷ'iernavys*, *s'èilavys* 'ratu daļa', *rogavys*.

²⁰ LVG 135. §. b. 284. l. p.

²¹ Turpat.

²² LVG 136. §. 285.–286. l. p.

²³ LVG 137. §. 286. l. p.

6. Piedēkļi ar -n-

Formas ar *-ns*, *-na* ir visā latviešu valodā pazīstamie vārdi²⁴: *pylnc*, *pluônc*, *màlnc*, *tàisnys*, *sołnc* ‘sirma zirga vai govns krāsas apzīmējums’, *kołnc*, *p'înc*, *pļînc* ‘pelēkā māla zeme’, *vùorna*, *vylna* u. c.

-sn-: *v'eiksna*, *dryksna* ‘bērza, lazdas vai cita koka spurgala’, *sàrsna* u. c.

-(š)ņ: *p'ēļņa*, *dūšņis* ‘durošas sāpes’, *v'išņa* u. c.

-(s)ņc' (< -nis): *v'îļņc'*, *d'ekšņis* ‘izdegusi vieta’, *sakašņis*'.

-ņā (< -ne): *sut'ņis* (-ņū) ‘sautētu auzu miltu ēdiens’, *sakņā*.

-(ž)ņā (< -(z)ne): *zlàužņā* ‘plāna ledus kārtiņa, kas rodas virs biežā ledus slāņa, uzplūdušajam ūdenim pārsalstot’, *šk'izņā* ‘šķiedra’.

-(i)ņā-: *palaîd'îņā* ‘palaidne’, *snùot'îņā* ‘nātni sieviešu svārki’, *pas'ļâp'îņā* ‘lopa ķermeņa daļa’.

-ņc, -ņā²⁵: *pyūžņi* ‘strutas’, *zvàigžņā*, *v'eibùtņā*, *čip'ierkšņis* ‘šķipsna — sāls, miltu u. tml.’.

-nc sekundaros vārdos: *škadârnc* ‘skalū pagale’.

-t'ņis', -t'ņā: *golût'ņā*, *igùot'ņis*'.

-k'ņis', -k'ņā: *m'èid'ekņis*: *m'èid'ekņu cysys* ‘salmi no tādas labības, kas kulta, mīdot to zirgiem’, *juc'ek'ņis*: *juc'ekņu cysys* ‘smalkie salmi’, *aūž'ieķņis* u. c.

Formas ar *-ònc*, *-ona* (< *-ans*, *-ana*)

Ar *-onc*, *-ona* sastopami adjektīvi: *zàl'ònc*, *sořkònc*, *ròndònc*, *ploskònc* ‘plakans’, *sołdònc*, *lùkònc*, *čâûrònc* ‘čaugans’, *slovònc*, *ol'kònc* ‘izsalcis’. Deminutīva nozīme ir vārdam *garònc*, kam nav zudusi pamatnozīme: *gàrs*.

Blakus te formas ar *-ync*, *-yna*, kas atbilst literārās valodas formām ar *-ens*, *-ena*: *slapync*, *slapyna*.

Laikam noticis patskaņu pārstatījums vārdā *slydnys* ‘slidens’ vai arī zudis *o* starp *d* un *n*, bet *y* gala zilbē iesprausts sekundāri (skat. 120. l. p.).

Ar *-gònc*, *-gona* atvasinātos adjektīvos deminutīva nozīme ir skaidra: *zylgònc*, *zàlgònc*, *ryuzgònc*, *bùolzònc* : *bùolgònc* u. c.²⁶

²⁴ LVG 138. §. 288. l. p.

²⁵ LVG 140. §. 291. l. p.

²⁶ LVG 142. §. 295. l. p.

Substantīvi ar *-ona*: *kupona*, *duōvona*, *pupona* ‘naba’. Verbaladjektīvi ar latīņu gerundīva nozīmi, kā *zertans*, *ņemtans*²⁷ un nomina actionis *plāutanā*, *vestanā*²⁸, nav sastaptas. Nav izdevies konstatēt neko līdzīgu nozīmes ziņā arī M. Alkšņa Krāslavas izlokšnes aprakstā²⁹ minētai formai *plāut'iņi m'iži*, uz ko atsaucas prof. J. Endzelīns³⁰. Aulejā gan saka *kluôt'iņi lyny*, apzīmējot linus, kas bijuši izklāti tilināšanai, bet nenorādot vajadzību klāt.

Atvasinājumiem, kas literarajā valodā tiek runāti ar *-ten-*, izlokšnē atbilst ar *-tin-*: *p'eit'iņc'* ‘no klūdziņām sapīts trauks’, *likt'iņc'*³¹ (skat. 119. l. p.)

Formas ar *-šona* tikpat plaši izplatītas kā literarajā valodā: *išona*, *s'ied'iēšona*, *raks't'eišona*, *dūmuošona* utt.: *tòlkuòs — t'i* ('tur') *b'ie ž'īduošona!*; *mylu ad'diāvījā da v'eļšonāi* ‘atdeva velt’; *navār ais tūs nabyūšonu* ‘aiz trūkuma’; *vy-saīdys p'itryūkšonys razātys* ‘redzēts trūkums’; *ruzy zam plāušonys* ‘rudzi tuvu plāušanai’.

Formas ar *-iņā*

Formas ar *-iņā* tiek lietotas literarās valodas formu *-ene* vietā. Ar tām atvasina:

- a) stādu, ogu, sēņu nosaukumus: *av'eikšīnā* ‘avene’ (Aulejā), *p'iņiņā*, *bolūd'iņā*, *ž'ārv'iņā*, *up'iņā*, *g'iēt'iņā* ‘zilene’, *ciāļm'iņā*, *eļķš'iņā*, *gaļiņā*, *luōc'iņā*, *sāuliņā* ‘sauļes puķe’ u. c.
- b) dažādas nozīmes vārdus: *m'iļt'iņā* ‘miltu putra’, *pas'lāp'iņis*, *aram'iņā*, *m'iāit'iņā* (bez radniecības nokrāsas).

Ar *-aņā* (< *-ene*) atvasina tikai vietu nosaukumus no pronominaliem adverbjiem: *šānā*, *tjānā* (< *šejene*, *tejiene*), *kurānā*.

Formas ar *-āņč*, *-āņa*

Ar tām, tāpat kā literarā valodā ar *-iņš*, *-iņa*, atvasina deminutīvus no *o-* un *ā-*celmiem: *kaļņāņč*, *lūcīāņč*, *kuļāņč*, *rūcīāņa*, *v'iez'diāņa*, *miāitiāņa* (radniecības nozīmē), *bōļtiāņa* u. c.; arī no *i-*celmiem: *gūtīāņa*, *p'iertīāņa*, *ļeikstīāņa* u. c. (par dažu *ē-*c. deminutīviem skat. 113. l. p.). Deminutīva

²⁷ LVG 142. §. 295. l. p.

²⁸ LVG 142. §. b. 295. l. p.

²⁹ FBR XII 41. l. p.

³⁰ LVG 150. §. a. 310.–311. l. p.

³¹ LVG 142. §. c. 296. l. p.

nozīmi zaudējuši šādi vārdi: *raṭiāņč*, *t'ļevāiāņč* (Krāslavā *tjāviāņč*), *kālpriāņč* 'adījuma valdzīņš', *rub'iāņč* 'aklā zarna'.

Formas ar *-iņc'*, *-iņā* (< *-inis*, *-ine*)

Šīs formas ir īpatnējas augšzemnieku izloksnēm. Krāslavā un Aulejā vēl ir dzīvi ar tām atvasināti adjektīvi, tāpat sastopami arī substantīvi.

Adjektīvi ar *-inis* norāda:

- uz priekšmeta materialu: *kūc'iņc' spāņc'*, *kūc'iņā ližeika* 'koka karote', *mūoļiņc' pūc*, *c'is'iņā gūņka* 'salmu sega', *pūriņc' s'īnc*, *z'ļz'iņc' pūc* u. c.
- uz priekšmeta pazīmi: *saļic'iņc' naš'*, *stūov'iņc' raṭiāņč*, *guļiņā snūot'iņā* 's., kurai drēbe iet guļus augumam', *guļiņc' raṭiāņč* 'ratiņš, kas it kā pusguļus balstā', *ļit'iņā ūla* 'ola mīkstu čaulu', *kluot'iņi lyny* 'lini, kas bijuši izklāti', *pūorslāuc'iņā gūš'*, *vjāc'iņā vuška*, *rūov'iņā 'rāvā krāsota' snūot'iņā*, *vuška jou vjād'iņā* 'aita jau grūsna'.

Šie adjektīvi substantīvizējas, tomēr nereti tos lieto arī ar noteikto galotni: *vjāc'iņūo vuška apklyba*. Gan ar adjektīvu, gan ar substantīvu nozīmi lieto *vakariņc'*, *reit'iņc'*, *d'inao'id'iņc'*, *vjāc'iņā*, *vjāc'iņc'*, *vjāđ'iņā* 'īpaša vīle' u. c.

No verbaladjektīviem ar *-inis* > *-iņc'* tiek lietotas arī formas ar *-iņ*: *ņes'iņ iņāsīā*, *guļiņ pagūld'ie*, *pastat'ie stūov'iņ* u. c.

Sastopamas arī formas ar *-t'iņ*: *v'eļt'iņ nūvāļā*, *c'eļt'iņ is'cāļā*, *juot'iņ nūjuo* u. c.

Nozīmes ziņā šiem adjektīviem un substantīviem ir līdzīgi atvasinājumi ar *-āiņc'* (< *-ainis*), *-āiņā* (< *-aine*) (skat. 122. l. p.).

Skaidra substantīva nozīme ir zemāk minētiem vārdiem: *rūoc'iņc'*, *griz'iņc'* 'kālis', *plūoc'iņc'*, *kuļiņc'* : *kuļiņč* 'priekšnamis' (Aulejā), *iskas'iņc'* 'kukulītis no mīklas paliekām', *jūzm'iņc'*, *kařšt'iņc'* 'karsonis', *d'ev'eit'iņc'* 'devītā svētdiena pēc Vasarsvētkiem', *ryūguš'iņc'* 'rūgušpiens', *c'ierc'iņc'*, *trus'iņc'* 'cūkmidža plācenis', vietas vārds — *Kakt'iņi*, *kāim'iņc'* u. c.

Ar *-iņc'* (< *-inis*) runā senos vīriešu dzimtes līdzskaņu celmus: (j) *iūd'iņc'*, *akm'iņc'*, *es'm'iņc'* 'asmenis', *rud'iņc'*, *ļekm'iņc'*, *t'es'm'iņc'*, *šk'im'iņc'*.

Citu senu līdzskaņu celmu vietā atrodami gan *o*-celmi, gan (i) *jo*-celmi:

- grazȳnc*, *spȳtvȳnc*, *zūbȳnc*, *dybȳnc*;
- skrim'iņc'*, *zjāļm'iņc'*.

Zibens vārdu pazīst no literarās valodas un runā kā (i) *jo*-celmu.

Formas ar *-ānc* (< *-ēns*), *-āñä* (< *-ēne*)

1. Ar *-ānc* atvasina deminutīvus dzīvu būtņu nosaukumus ar nevēribas nokrāsu vai nievīgu nozīmi³²: *kakānc* : *kak'ānc*, *sunānc* : *sunalānc*, *ļeidacānc*, *zūsalānc*, *kucānc* : *kucalānc*, *kumalānc*, *kàvalānc*, *syvānc*; *s'iv'āñä* 'nepieaugusi cūciņa', arī īpašvārdus: *Joskānc*, *Stonānc*, *Jurkānc*, *P'et'rov'ičānc*² 'Joskas, Stoņa u. c. dēls'.
2. Atvasina arī priekšmetu nosaukumus: *sāusānc*² 'sausus žagars', *ryūgtānc* 'kas rūgts': *grauž'diāja māiz'i*, *tūs ryugtānus syta i diāv'i* (pret slimību); aizguvums *bazvānc* 'bezmēns'.

Ar *-āna* (< *-ēna*): *valāna*.

Ar *-ūonc* (< *-āns*): *dyrvūonc*, *vūtnūonc*, *c'ipūonc* 'kas čiepst, piem., cālēns', *k'irtūonc* 'kaija'.

Literārās valodas formām *-āns* sinonimas ir izlokšnes formas *-ūoņc'* (< *-ānis*)³³: *solūoņc'* 'laucinieks', *dagdūoņc'*, *bazņēicūoņc'*, *tòlkūoņc'*, *m'iškūoņc'*, *v'eizūoņc'* 'kas staigā vīzēs', *nakriškūoņc'* 'nekrīstīgais' (lieto kā lamu vārdu).

Ar *-ūoņa*: *kopūoņä* 'koka trauks lakstu kapšanai'.

Formas ar *-yñc*, *-yna*

Tās nozīmes ziņā aizstāj literārās valodas formas *-ēns*, *-ēna*. Ar tām atvasina:

- a) adjektīvus: *eistyñc*, *slapyñc*, *nuōtyñc*;
- b) substantīvus: *stymbyñc*, *grazyñc*, *smazyyny* (Aulejā), *ētyñc*, *dybyñc*, *mytyñc* 'dzirnavu akmens griežamais', *puryñc*, *ļēicyñc* 'līks nazis grebšanai', *tūrķšyñc* 'rotalīeta', *tutyñc* 'neass nazis', *žvūrgzdýnc* 'rotalīeta', *šļuřkstýnc* 'ūdens šautene — rotalīeta', *tytyñc* 'kāds neass, truls priekšmets', *sapyñc* 'sapnis', *putyñc* 'putns' (Aulejā), *k'imyny* 'dibena ieliekamā vieta koka traukam', *ducyñc* 'pērķona rūķoņa' u. c.
- c) vārdu ar deminutīva nozīmi: *pūiškyñc*.
- d) dzīvnieku tēviņu vārdus: *zūsyñc*, *kuřk'inc* 'tītars', *vucyñc*.

Formas ar

-yūñc' (< *-ūnis*): *pār'k'iūñc'*;

-yūñä : *-iūñä* (< *-ūne*): *kòłpyūñä*, *v'iersyūñä*, *auk'iūñä* (Aulejā *auk'iñä*);

-yūnc (< *-ūns*): *Osyūnc*, *Rušyūnc*, *ołyūnc* 'alva';

-yūna (< *-ūna*): *Aglyūna*;

³² LVG 147. §. 302. l. p.

³³ LVG 148. §. B. 305. l. p.

-*īnc'* (<(-uonis): *myrīnc'*, *naramīnc'* 'nemierīgs radījums', *vodīnc'*, *t'ēipīnc'* 'vājš cilvēks vai dzīvnieks', *g'ēibūni*, *muōķūnc'*, *lītūnc'* 'lietuvēns';

-*ūnā* (<(-uone): *grīzūnā* 'ūdens zāle', *t'ēipūnis* 'ģibonim tuvs vājums', *kustūnā* 'sīki kukaiņi', *t'ierpūnā*, *šk'ēidūnā* u. c.

Formas ar -*īnc'* (< -ienis)

Ar šīm formām atvasina verbalsubstantīvus no ikviena primārā verba pagātnes, tie nozīmes ziņā atbilst literārās valodas vārdiem ar -*iens*³⁴. No sekundariem verbiem atvasināts vārds *gad'īnc'*. Nozīmes ziņā vairums šo vārdu apzīmē vienreizēju darbību: *guļz'īnc'* 'malks', *gūojīnc'*, *paļiec'īnc'*, *brāuc'īnc'*, *c'iert'īnc'*, *c'ierp'īnc'*: *nu v'ina c'ierp'īna treis' mūorciānis' vūtnys*, *spļiouv'īnc'*: *jis spļiouv'īna nastiou* 'nav vērts spļāviena' utt.

Tāpat kā literārās valodas vārdi ar -*iens*, vairums arī šo izloknes atvasinājumu apzīmē darbības sekas vai rezultātu, vai arī konkrētu jēgumu: *šņiuc'īnc'* 'šķipsniņa', *c'ieļīnc'* 'laika sprīdis', *m'iz'īnc'* 'miga', *v'edīnc'* 'tas, kas atvests' utt.

Ir arī atvasinājumi no substantīviem:

- ar deminutivu nozīmi — *kups'īnc'* 'puduris': *kups'īnc' bārzu*, *kups'īnc' ūgu* 'augošu bērzu, ogu puduris' u. c.
- ar vietas nozīmi ir nedaudzi vārdi: *skaid'īnc'*, *m'ies'līnc'*.
- darītāju vārdi: *ciūoļīnc'* 'cāļu uzpircējs', *m'ēls'īnc'* 'melsējs' u. c.

Formas ar -*īnā* : -*īnā* (< -iene)

Tās nozīmes ziņā dažkārt atbilst literārās valodas formām ar -*iena* : -*iene*³⁵:

- visizplatītākie šie substantīvi, atvasinot sieviešu vārdus pēc vīra vārda vai amata: *Plūc'īnā*, *Pūd'neic'īnā*, *Ontoņīnā*, *Kaz'm'erīnā*, *skraučīnā* 'drēbnieka sieva' u. c.
- ar šo piedēkli vārdu atvasināšanas iespējas ar vietas nozīmi šaurākas nekā literarajā valodā: atvasina gandrīz vienīgi no adverbjiem: *t'īnā*, *šaņīnā*, *kurīnā*, *vysurīnā*, *cyturīnā*, *ūoriņā*, *aūkšīnā*, *ziām'īnā*, *tuōļīnā*, *t'iv'īnā*, *z'īļīnā*, Krāslavā vietas vārds — *Ūzuļīnā*.
- stāda vārds: *skuōb'īna* (kā Cibla³⁶).
- nozīmes ziņā *mazienes*³⁷ vārdam atbilst izloknes *z'imt'īnā*: *nu pošys z'imt'īnis' tīā z'ēivoju*.

³⁴ LVG 156. §. 322. l. p.

³⁵ LVG 157. §. 323.–325. l. p.

³⁶ LVG 157. §. c. 325. l. p.

³⁷ LVG 157. §. a. 324. l. p.

Forma ar *-eîn-* (< *-īn*): *vakareînis!*

Formas ar *-àiņc'* (< *-ainis*), *-àiņā* (< *-aine*)

Nozīmes ziņā šie atvasinājumi ir radniecīgi formām ar *-inis*, *-ine* (skat. 119. l. p.). Daudzi no tiem ir adjektivi: *z'êipuràîņā jūsta*, *gabalàîņi skrytuļi*, *gal'dàîņā snuot'îņā*, *z'êipuràîņi cymdy*, *kulàîņi cymdy*, *p'ierstàîņi cymdy*; *padūt tū mùolàîņū skorū!* u. c.

Tikai kā substantivi tiek lietoti šādi vārdi: *myl'àîņi* 'tūbas zābaki', *kristàîņc'* 'rīks dzijas notīšanai', *tap'àîņc'* 'krējuma pods ar tapiņu': *tap'àîņc' — ka tapjāņa jimā*; *žib'àîņis* 'zibens', vietas v. *Prid'àîņā*, *vac'àîņā* 'atmata'. No adjektiva *p'ierstàîņi* darina substantīvu *p'ierstàîņiky* (Aulejā): *oda p'ierstàîņikus*, *oda p'ierstàîņus cymdus*.

Atvasinājumi ar vācisko *-manis* nav pazīstami.

7. Piedēkļi ar *-m-*

Ar *-(s)m-* izloksnē runā literarajā valodā pazīstamos vārdus³⁸: *kriejūms*, *kūrms*, *pyrmāis*, *solms*, *dūmy*, *sūorms*, *s'ierms*, *calms*, *saimjā*, *ziļlmjā* u. c. *ā*-celmiem ar *-(s)m-* atbilst *ē*-celmi (sk. 113. l. p.).

Literarās valodas adjektīviem ar *-īns* izloksnē atbilst adjektīvi ar *-eīms*: *agreīm'i m'izy* 'agri sētie mieži', *vālēima vosora* 'vasara, kas vēlu sākusies', *t'iv'eīms cylvāks* 'cilvēks, kas dzīvo tuvu', *tūoļeīm'i v'isy* 'viesi no tālienes'.

Formas ar *-ūms*, *-uma*

Tāpat kā literarajā valodā arī izloksnē ar šīm formām atvasina abstraktu jēgumu apzīmējumus no adjektīviem³⁹: *bòttūms*, *gàišuma*, *syłtuma*, *càdrūms* 'nepatīkama garša', *dràgnūms*, *vòłgonūms*, *kořsūms* utt. Konkreto nozīmi ieguvuši šādi vārdi: *blàgūms* 'stipri sāpīgs iekaisums rokas delnā vai kājas pēdā', *tykrūms* 'kādas vielas vērtīgā daļa': *c'ik t'ì g'irsā* 'lāčauzā' *tykruma!* *sànola v'îņ*; *skuòbūms* 'no raudzētas mīklas un kartupeļiem gatavots ēdiens', *tuklūms* 'kausēti tauki': *nu tūs tàuku tukluma p'ilaídynoĵ* 'piekause'; *ūtys bòłtonūms*, *t'èirūms*, *klajūms* 'klajums'; no subst. atvasināts — *sokumy*.

Ir arī daudzi verbalsubstantīvi: *plaukūms*, *gūoĵūms*, *bràukūms* u. c.

Konkreto nozīmi ieguvuši vārdi — *vyrūms* 'vārīts ēdiens', *lūyugūms*, *orumy* 'negludumi apartā laukā', *šyvūms* 'šuve', *māis'eĵūms* 'otreiz aparta

³⁸ LVG 161.–162. §. 332.–333. l. p.

³⁹ Turpat.

zeme, *bùobu gùojùms* 'sieviešu kārta': *bùobu gùojumam skràučy* 'drēbnieki'
našyùn, plàsùms 'uzarta atmata': *plàsùmâ tynus vys šjā; kriējùms, pajàmùms*
 'skaitīšanas vienība aušanā: trīs metu dzijas, trīs šķieta zobi, trīs nīšu acis'.

Piedēklis *-uom-* (< *-ām*): ir vārdā *putrùomy* 'putraimi'.

8. Atvasinājumi ar *-r-*

Izloknes piemēri: *d'iv'èrs, v'èirs, t'èirs, jàrs, (j)iúdrys, sỳurs* 'sālš', *šk'idra, putra, vâtra, ñidra, vâdârs, azârs, mugora* : *mugura, mokšora, s'mjāciārjā* u. c. Ar nievīgu nozīmi izloksnē atvasina substantīvus no verbiem: *stjābjārjā, kļabjārjā, kļābjārjā* — sinonīma nozīme: 'nemākulis, neveiklis', *kļāndjārjā* 'klaiņotājs' ar piedēkli *-ere*.

-ur(i)s, -ura (-ure): *stubùrs* 'stumbrs bez zariem', *bùdùrs* 'kas neskaidri runā', *susùrs* 'maza pelīte', *kùopùrs, capura*.

9. Piedēkļi ar *-l-*

Formas ar *-(s)ls, -(s)la*: *praûty, dâls, jêls, dobtys* 'kuplis': *dobļi solmùoji* 'kupli laksti', *dobltys ùsys* 'kuplas ūsas'; *sagty, muztys* 'smaganas', *jâls, kùrtys, krâstys, àukla, jûsla, ž'eisla* u. c.

Formas ar *-ļis', -ļā* (< *-lis, -le*)

Ar *-ļis', -ļā* atvasina:

- darītāju vārdus: *kraûkļis', b'iēgļis', zagļis', bjāgļā, zagļā, kaušļis'*;
- rīku nosaukumus: *kapļis', c'eplis', pas'egļis'* 'sedulka', *av'iļs'* 'bišu strops', *ūgļā, māuļā* 'rumba' u. c.;
- vārdus darba rezultāta apzīmēšanai: *gryûšļis'* 'kartupeļu biežputra', *krùmplis'* 'izliekums, gandrīz pastāvīgs apzīmējums pirkstu locītavām';
- ar dažādu nozīmi: *m'eikļā, im'es'ļā, greišļis', kryûšļis', kņišļis', pỳušļis'* 'kuņģis', *agļā* u. c.

Formas ar *-ēls', -eļā* (< *-elis, -ele*)

Ar šīm formām atvasinātie vārdi:

- izteic nopelumu: *izgāišēls'* 'tāds, kas neprot dzīvot', *s'm'êrd'ēls'* u. c.; *viārpjāļā* 'nekārtīgs bērns', *grāziāļā* 'veca, nevīžīga sieviete';
- ir rīku nosaukumi: *k'ešēls'* 'no auklām savīts siena piebāzmais', *v'ez'ēls'* 'no salmiem un klūdziņām nopīts trauks labības bēšanai': *v'ez'eļi pa pỳury trei's sab'èr; vuôciāļā* 'no salmiem un klūdziņām darināts trauks sieka lieluma', *čùb'eļā* 'mizas trauciņš';

c) ar dažādu nozīmi: *gùorziāļā* ‘grodas dzijas sagriezumš, vērpele’, *škùodiāļā* ‘piena strūkla, govi slaucot’, *vīāziāļā*, *z’ierks’tiāļā*, *krimtiāļā* ‘krimstala’, *doiāšsiāļā*, *kraviāļā* ‘netīrumu kārta’;

d) deminutiva nozīme vārdam *dūbiāļā*.

Tādi deminutivi kā *šunelis*, *ruoķele*, *vīrelis* u. c. netiek atvasināti.

Izlokšnes īpatnējās formas ir *-ieļš*’, *-āļā*⁴⁰: *k’eiš’ieļš*’, *šyup’ieļš*’, *t’ēriēļš*’, *uōbiāļā*, *krintiāļā* ‘krimstala’ (Krāslavā), *skutiāļā* ‘aitu un govju uts’, *utiāļā*, *pūytiāļā* ‘tulzna’⁴¹ u. c.

Formas ar *-ōļš*, *-ōla* (< *-als*, *-ala*)

Tiek atvasināti dažādas nozīmes substantīvi: *gobōļš*, *būzgoļa*, *sūukoļa*, *mosoļš*, *m’ēizōļš*, *stropōļš*, *bārōļš* ‘nevētīta labība’: *bārōļa māiz’i ādjiā*.

Formas ar *-āļš*, *-aļā* (< *-alis*, *-ale*)

1. Personas ar peļamu īpašību apzīmē vārdi *s’ēikāļš*’, *s’ēikaļā*, *m’ēizāļš*’, *m’ēizaļā*.
2. Tiek atvasināti govju vārdi: *rāibaļā*, *dūumaļā*.
3. Dažādi: *vabaļā* ‘vabole’.

Formas ar *-ūoļš*’ (< *-ālis*)

Blakus *šķirgalis*⁴² var minēt izlokšnes vārdus *rogūoļš*’ ‘arkla rokturis’, *rogūoļi* ‘dziļu notināmā rīka zari’.

Formas ar *-ūļš*: *cakūļš* ‘matī’, *sprygūļš*.

Formas ar *-ūļš*’, *-uļā* (< *-ulis*, *-ule*)

Ar šīm formām atvasina tāpat kā literarajā valodā⁴³:

- a) personu nosaukumus ar nicināmu niānsi: *vūorgūļš*’, *smuŕgūļš*’, *raūduļš*’, *raūduļā*, *snāuduļš*’, *snāuduļā* u. c.;
- b) substantīvus, kas apzīmē darbības rezultātu: *dusūļš*’ ‘chronisks klepus’, *drabūļš*’, *muōkūļš*’ ‘mākonis’, *mutūļš*’ ‘ūdens virnojums vāroties vai atvarā’;
- c) dzīvnieku nosaukumus: *c’ēirūļš*’, *z’v’ierbūļš*’, *soŕmūļš*’, *s’iermuļā* ‘sirna govš’;

⁴⁰ LVG 173. §. 344.

⁴¹ Precīzāk – ‘pinne, mazs augonītis’. – Red. piezīme.

⁴² LVG 176. §. 349. l. p.

⁴³ LVG 174. §. 346.–347. l. p.

- d) dažādas nozīmes vārdus: *bubūls'* 'šķiedru samezģlojums', *kukūls'* 'klaips', *kūnkūls'* 'sacietējusi zemes pika', *kuŗkūls'*, *skritūls'* 'ritenis', *šupūls'* 'neliels skalīņš', *mūomūls'* 'vieta galvvidū', *stabūļa* u. c. Ar īsu *u* runā arī vārdus *komūls'* un *uōbūls'*, kas rietumizloksnēs un leišu valodā ir ar *-uol-* un liecina par piedēkļa zilbes saīsinājumu minētajos izloksnes vārdos.

Formas ar *-ūls* : *-ūls* (< *-uols*)

Ar literārās valodas formām nesaskan vārdi *vogūls*, *sopūls*, *pypūpūla*, *k'iukūla* 'nezāle labībā', bet *duōbūls*, *v'eitūls* — kā literarajā valodā.

Vārdos *ūzūls*, *kūdūls* noticis piedēkļa zilbes saīsinājums.

Formas ar *-yūls*, *-yūla* (< *-ūls*, *-ūla*)

LVG nav minētas, turpretī Aulejā un Krāslavā runā *v'isyūls*, *zanyū(g)la*. Ar *-ēl-* (< *-īl-*)⁴⁴ — runā vārdu *tjāc'eila*.

10. Piedēkļi ar *-k-*

Formas ar *-kl-*

Ar šo formu runā vārdus *īrklis* 'irklis', *ōrklys*, *padāklis* 'no koka darināts slieces aizsargs, kad vēl nebija dzelzs apkalumu', *pad'ieklis* 'ola, ko pastāvīgi atstāj vistas perēklī', *g'ūrklā* 'rīkles iekšiene', *žabārklys* 'zivju duramais' u. c.

-akl-: *pynaklys*, *vadakla*, *aūdaklys*, *vamakly*, *baūdaklys*.

-ākl- (< *-ēkl-*): *būtāklys* 'rīks zivju dzišanai tīklā'.

-ekl-: *p'ereklys*, *muōc'eklys*, *Āus'eklys* 'planeta Venera', *s'p'lāud'ek'li* u. c.

-ēikl- (< *-īkl-*): *pāis'eiklys*, *kūls'eikla* 'rīki linu stiebru salauzīšanai un spaļu atdalīšanai'; *sāud'eikla* 'aužamā atspole';

-ūklis : *ūklis* (< *-uoklis*): *gramūklis* 'gremojamais organs — kuņģa daļa gremotājiem', *barūklis*, *v'erūklis* 'rīks linu dziņas notīšanai';

-yūklis (< *-ūklis*): *z'iernyūklis*;

-ks, *-ka*: *pūka*, *druska*, *prika* 'prieks', *plaīsky* : *plaīski*, *snāuška*, *laūška*.

Krāslavā ar šo piedēkli pēc krievu val. parauga atvasina personu īpašvārdus ar neītralu nozīmi: *Dōņka*, *Jūrka*, *Brōņka*, *Jaška* u. c.

-ce: Krāslavā ar to atvasina sieviešu personas vārdus ar pamazināmo nozīmi: *Āņciā*, *Māņciā*, *Brōņciā*, *Mōņciā* u. c.

⁴⁴ LVG 176. §. 349. l. p.

Īpatnējs ir atvasinājums *vyduskàis*, kurā saglabāts *u*-celmu celma patskanis. Tā nozīme šaura: apzīmē tikai dēlu vai meitu, par kuru ir vecāki un jaunāki brāļi vai māsas: *vacuôkàis dâls*, *vyduskàis dâls*, *jàunuôkàis dâls*; *vacuôkùo mĭãĭta*, *vyduskùo mĭãĭta*, *jàunuôkùo mĭãĭta*.

-šks, -ška: *puškys*, *vuška*.

-aka: *ļeidaka*.

-ec's' (< -ecis): *krep'ec's'* 'deguna krēpas'.

-ac's' (< -acis): *akac's'*, *akača*.

-uks: deminutiva nozīme: *c'icĭuks* (cicis = pups; *c'icĭuks* 'pupam līdzīgs priekšmets'), *vaĭņuks*; Aulejā ar šo formu atvasina personu vārdus ar mīlināmo niansi: *mamuks*, *tĭãĭņuks*, *çiocĭuks* 'tēva vai mātes māsa', *zĭãzĭņuks* 'tēva vai mātes brālis', *ç'eduks* 'vectēvs', *babuks* 'vecāmāte';

Īpašvārdus: *Moņuks*, *Tekļuks*, *Aņuks* u. c. Ir uzvārds: *Vùorņuks*.

-uc's' (< -ucis): *vyduc's'*, *kòmpuç's'* 'sprungulītis', *kàkuc's'* 'arī sprungulītis', *rupuc's'*, *kĭkuc's'* 'žagi'.

-ik'is': *jaĭņik'is'* 'līgavainis, gatavojoties kāzām'.

-uôks (< -âks) ir adjektīvu komparatīvs: *ļels* : *ļeluôks*, *dùorks* : *dùorguôks*; ar to atvasina adjektīvus arī bez komparatīva nozīmes: *roty taĭd'i pamozuôc'i*; *navâr sasĭãš't'*.

-âks Aulejā veido deminutīvu formas bez mīlināmās nozīmes: *bãrnâks*, *t'eļâks*, *suņâks*, *v'eprâks*, *kum'eļâks*, *s'irâks*, *c'iervâks*, *Stoņâks*, *Juoņâks*, *Andryvâks* u. c. Ar šo izskaņu atvasina deminutīvus arī no sieviešu dzimtes vārdiem: *Bùorbolâks*, *Razaļâks*, *Īļžâks* (īpaši Šķīpos un Kaļvos).

-eĭca (< -ĭca): *mùos'eĭca*, *dub'eĭca* 'no vesela koka izdobta laiva', bkr. *dubica*, arī Krāslovā *dubica*.

Krāslovā ar -eĭca atvasina adjektīvus grūnsu lopu apzīmēšanai (Aulejā tiem atbilst adjektīvi ar -eĭza): *s'ivĭãĭņeĭca çyuka*, *kum'eļņeĭca k'ãvĭã*; deminutīva nozīme šai formai vārdā *tĭãļeĭca* (pērnā tele, skat. 128. l. p.).

Formas ar -ņĭks, -ņeĭca (< -nieks, -nĭca)

Formas ar -ņĭks pilnīgi atbilst literārās valodas formām ar -nieks⁴⁵, bet sieviešu dzimtes izskaņa -eĭca ir ar citādu vokālismu, ko prof. J. Endzelīns skaidro kā varbūtēju aizgūvumu no krievu valodas⁴⁶, kas arī pilnīgi ticams.

⁴⁵ LVG 189. §. 361.–363. l. p.

⁴⁶ LVG 189. §. 363. l. p.

Ar šīm formām atvasinātajiem vārdiem aprakstāmajās izloksnēs gandrīz vienmēr *-nieks* priekšā ir *i*: *s'lim'īņiks*, *s'lim'īņeica* 'slimniece', *priekšīņiks*, *dūorziņiks*, bet *z'vīāīņiks*, *ragāuņiks*, *kūopus'ņiks* 'taurenis'; aizguvumos: *baz'ņeica*, *ļemes'ņeica*, *sāļņeica* 'sāls trauks', *gas'ņiks* 'kvēpene', *res'ied'ņiks* 'lecektis'.

Formas ar *-ņiks* parasti arī izloksnē darina no substantīviem:

- apzīmējot personu pēc nodarbošanās, stāvokļa, dzimtās vai dzīves vietas⁴⁷: *sāim'īņiks*, *kūrpi'īņiks*, *rēiz'īņiks*, *gudri'īņiks*, *ragāuņiks* 'ragavu taisītājs' u. c.;
- rīku nosaukumus: *brūd'ņiks* 'ventilācijas caurums griestos', *kriejūmņiks* 'krējuma trauks', *kakļi'ņiks* 'govij ap kaklu liekamā saite', *isāļņeica* 'ierīce iesala kaltēšanai' u. c.;
- dažādas nozīmes vārdus: *grūomotņiks* 'atgremotāju dzīvnieku gremojamā organa daļa', *pūori'ņiks* 'viens no reizē dzimušu jēru pāra', *p'ierstāi'ņiky* 'pirkstaini cimdi', *s'iekļi'ņiks* 'sēklaudzis'.

Ar *-iškys*, *-iška* ir pavisam nedaudzi atvasinājumi: *d'īņiškys* 'launags', *reit'iškys* 'pusdienas', *v'ec'iškys* 'pavecāks, bet vecs nav': *kas ka moš: a jis jōu v'ec'iškys* 'kas par to, ka mazs, bet gados ir vecāks, nekā augums liecina', *aūgaļiškys* 'tāds, kas labi aug'.

11. Piedēkļi ar *-g-*

Ar *-ga*: *vadga* 'rīks āliņģu ciršanai'.

-yūzjā: *vūoļyūzjā*.

Ar *-ēigs*, *-ēīga* (< *-īgs*, *-īga*) atvasina adjektīvus:

- no substantīviem, norādot, ka ar to izteiktā īpašība piemīt kam vairumā⁴⁸: *bāļs'eīks* 'kam stipra balss', *p'īņeīga* 'govs', *b'ied'eīks* 'bēdīgs', Krāslavā *biā'd'eīks*, *gūd'eīks*, *kāuņeīks*, *pric'eīks*, *pad'iv'eīks* u. c.;
- atvasinājumi no vārdiem un citiem adjektīviem arī izteic īpašības pastāvīgumu: *pac'iteīks*, *grim'eīks* (piem., purvs *gr.*), *brēiņeīks* 'brīnišķīgs', *z'id'eīks* 'kas mīl dziedāt', *s'm'ikļeīks* 'kas daudz smejas', *klāus'eīks* 'paklausīgs': *klāus'eīga b'eju*, *i maņi ļub'ie* 'mīlēja' *tās*; *ražeīks*: *ražeīga gūs*', Krāslavā *tiāļeīga gūs*' 'grūnsna govus' u. c.

⁴⁷ LVG 189. §. 364. l. p.

⁴⁸ LVG 193. §. 369.–370. l. p.

Adjektīvi ar *-uôts*, *-uôta* izteic kādu ārēju pazīmi, bet ar *-eîgs*, *-eiga* — iedabātu īpašību, piem., *m'îlt'eîga putra* 'kurā pietiekami daudz miltu, kura pietiekami bieža', bet *m'ÿltuôta putra* 'kurā manāma vai nu miltu garša, vai saredzami milti' (sk. 116. un 126. l. p.).

-eîza

Formas ar *-eîza* ir adjektīvi. Aulejā ar tām darina grūsnu lopu apzīmējumus: *s'ivjāñeîza çyuka*, *tjāleîza gùs'*, *kum'eîñeîza kĭävĭä* (skat. formas ar *-eîca* 126. l. p.).

Abās izloksnēs ar tām atvasina dažus ogu nosaukumus: *mĭjāñeîza ūga*, *zĭāmleîza ūga*.

12. Piedēkļi ar *-ž-*

-ž- sastopams šādos atvasinājumos:

-uža: *mùokuža* 'neveikla, pastulba sievietē';

-aža:

a) kopdzimtes vārdi: *ļeikaža* 'tas, kas iet salīcis', *klagaža* 'kas kliez, baras';

b) *grabažys* 'vecas, nederīgas lietas'.

-za: *gvalža* 'kas runā niekus', *k'irza* 'nemierīgs, pikstulīgs dzīvnieks, piem., sivēns'.

Atvasinājumiem ar augšā minētajiem piedēkļiem ir nievīga nokrāsa. Izlokšņu formas: *zagūzĭä* 'dzeguze', *grabĭāzĭä* 'sēne', *gĭm'iēs'* 'gliemēzis' (*gĭm'iēža*), *kryut'iēš'* 'krūtis' (*kryut'iēža*).

13. Piedēkļi ar *-s-*, *-š-*⁴⁹

Piedēklis *-s-* sastopams vārdos *k'imûs* 'kumoss', *tÿmš* 'tumšs', *bòš* (*o-celms*), *rÿus'* (*i-celms*) 'rūsa', *pak's'* (*pakša*), *v'is* (*v'isa*) u. c.

-es-: *d'eb'es'* (*io-celms*) 'mākonis', *m'ieņes'* (*io-celms*) 'spīdekļis un gada daļa'.

-us-: *rudus'* 'rudusis, raudai līdzīga zivs, tikai tumšāka'.

-as- (< *-eš-*): *dabasy* (*d'eb'es'is*), *kryvasy* 'kruveši'.

-asts (< *-ešts*): *zvâras* (*-sta*).

-äs'(t)- (< *-est-*): *k'ieņäs'tĭä* : *k'ieņäs'* 'valsts', *saimĭäs't'eiba* 'saimniecība', *žāļas't'eiba* 'žēlastība', *m'ĭļäs't'eiba*, garīgo rakstu valodā — *m'ilas'tĭä*: *d'iva m'ilas'tĭä* u. c.

⁴⁹ LVG 195.–198. §. 373.–378. l. p.

-is'ņāņč: atvasina deminutivu formās no bijušajiem līdzskaņu celmiem: jūd'is'ņāņč, rud'is'ņāņč, arī rud'īņeic'.

-ška: *napraška* (ar peļamu nozīmi), *vālnaška* (lamu vārds).

14. Piedēkļi ar -t⁵⁰

Ar -ts, -ta atvasināti arī izloksnē:

- kārtas skaitleņi: *catūrtāis*, *p'iktāis*⁵¹ utt.;
- verbaladjektivi: *bōlc*, *soġc*, *pykc* 'ar rūgtuma piegaršu', *sylc*, *s'p'ierkc* 'spirgts' u. c.;
- verbalsubstantivi: *vūorty*, *jūmc*, *ļeic*, *āuc*, *kōlc* 'kalts', *gluņtys* 'gļotas', *pakroc* 'pakaiši', *sāita*, *slūta* u. c.

-sts, -sta: *skāis* (-sts), *rokā* (-sts), *pūs* (-ts) 'sausā piepe uguns iešķilšanai', *čāukstys* 'čaukstoņa', *čīerkstys* 'čirkstoņa', *lūmsty*, *sloš* (-sts) u. c.

-(s)ts, -(s)tiā: *zaļkc*, *p'ierks'* (-stis), *reiks'* : *rēikstjā*, *vūorps'* : *vūorpstjā*, *plāukstjā* 'plauksta', *ryūks'* (-sts) 'maizes skābums', *kļieč'* (-t'is'), *grēis'* (-s't'is'), *puōks'* utt.

Formas ar -tava, -t'iyus', -t'ivjā

Verbalnomeni kā *vestuvē*, *plautuvē* aprakstāmajās izloksnēs nav dzirdēti⁵², toties pazīst rīku nosaukumus:

-ava: *systavys* 'šķieta ietvars aužot', *šk'iltavys*;

-iyus: *grapt'iyus*, *riš't'iyus* 'aužamo stāvu daļa', *vārs't'iyus* 'arkla vārstulis', *plāut'iyus* 'sirpis', *kūsot'iyus* 'piederums piena kāšanai', *kūors't'ivy* 'vilnas kāršāmie rīki'.

-ivjā: *valāt'ivjā*, *māļt'ivjā*, *aūs't'ivjā*, *slāukt'ivjā*, *lūc'eit'ivjā*.

Darītāju vārdi ar šiem piedēkļiem nav dzirdēti.

Formas ar -tuojs', -tuoja (< -tājs, -tāja)

Tāpat kā literarajā valodā šīs formas plaši izplatītas:

- tiek atvasināti darītāju vārdi: *stūsot'eit'uojs'*, *klāus'eit'uojs'*, *voduōtuōjs'* u. c.;
- personu vārdi pēc amata: *školuōtuōjs'*, *krūsuoōtuōjs'*.

⁵⁰ LVG 199.–213. §. 378.–389. l. p.

⁵¹ Vēl raksturīgāki Dienvidlatgales izloksnēm ir kārtas skaitļa vārdi ar nenoteikto galotni: *catūrts*, *p'ikts*, *sasts* utt. — Red. piezīme.

⁵² LVG 204. §. 380. l. p.

Formas ar *-uôts, -uôta* (< *-āts, -āta*)

Tās izlokšnei raksturīgas. Ar tām atvasina adjektīvus, kas nozīmes ziņā atbilst literarās valodas adjektīviem ar *-ains* un citu augšzemnieku izlokšņu — ar *-uôjs*: *sprūguôta vylna, gražynuôti p'iersty, zūbuôc, rūbuôc, cāurumuôc: jūstys aūdīā taīdys cāurumuôtiāņis'; putrūomuôc: putrūomuôta gaļa; sànuoluôta màižīā, dubļuôc c'ēļš, zoruôc kūks, zūļuôti m'īžy, kolnuôta zīāmīā* u. c.

Formas ar *-ots, -ota, -at's', -atīā* (< *-ats, -ata, -atis, -ate*)

Tie ir dažādas nozīmes vārdi: *lokoc* 'lupata', *lòmputa*, *sukotys* 'dilonis', *odota*, *pylnat'is* 'kad pilns mēness', *ļapiātīā* 'ļipiņa', *vāŗpiātīā* 'sniega vai smilšu virpulis', *atrāic'* (-šā), *atrātīā*. Skaitleņu ar *-oc, -ota* lietojums citādāks nekā literarajā valodā: tos lieto ne vien lokatīvā, bet arī citos locījumos: *p'icoc ūlu; nūp'ierku p'icotu ūlu; myusu b'ie p'icoc cylvāku*. Šīs skaitleņu formas tomēr runā reti.

Forma *-uotņā* (< *-ātne*)

To sastop tur, kur literarajā valodā ir *-atne*: *s'vešūotņā, jaūnūotņā, pŕymūotņā* 'iesākums': *nu pŕymūot'ņis' ņi'kaī nasaprotu ņeit'is' vjārt'; mozūotņā: jōu nu mozūot'ņis' vūic'ie sprāst'*.

Formas ar *-uts* retas: *daguc*.

Formas ar *-eīt's', -eītīā* (< *-ītis, -īte*)

Ar šīm formām atvasina deminutīvus no *ē*-celmiem un (*i*)*jo*-celmiem: *sāuļā : sāuļeītīā, vuôciāļā : vuôciāļeītīā, gaiļs' : gaiļeīc', es'm'īņc' : es'm'īņeīc'* 'asmenis', *t'es'm'īņc' : t'es'm'īņeīc'*.

Tā kā tās pašas saknes vārdos notiek celmu maiņa, tad no dažiem pamatvārdiem var sastapt dažādas deminutīvu formas: *kūd'eļā : kūd'eļāņa : kūd'eļeītīā; aiļa : aiļāņa : aiļeītīā; vūorps'tjāņa : vūorps't'eītīā, grēis'tjāņa : grēis't'eītīa* u. c.

Formas cilmes apzīmēšanai, kā *tauteits, labeits*⁵³, kas pazīstamas citās augšzemnieku izlokšnēs, Aulejā un Krāslavā nav dzirdētas.

⁵³ LVG 210. §. b. 387. l. p.

Formas ar *-tjāņč*, *-tjāņa*

Tās pēc nozīmes atbilst formām ar *-tiņš*, *-tiņa*⁵⁴. Ar tām tiek atvasināti deminutivi no *i*-celmiem un bijušajiem līdzskaņu celmiem: *gūtjāņa*, *ac'tjāņa*, *aus'tjāņa*, *ziūtjāņa*, *zūb'īntjāņč*, *akm'īntjāņč*, *uóbūltjāņč*, *graz'īntjāņč*, *duóbūltjāņč* : *duóbūlāņč*, *d'ib'īntjāņč*, *m'ienestjāņč*.

Formas ar *-īt's*, *-ītjā* (< *-ietis*, *-iete*)

Šīs formas sastopamas vārdos personu cilmes apzīmēšanai: *izvāļt'ic'*, *izvāļtūtjā*, *osyūņic'*, *osyūņūtjā*, *rēzūoņic'*, *-itjā*, *auļic'*, *auļitjā*, *kriv'ūtjā*, *s'iv'ūtjā* 'precējusies sievietē', *jālgav'ic'* u. c.

Formas ar *-ait's*, *-aitjā* (< *-aitis*, *-aite*)

Minētās izskaņas ir vārdos, kas apzīmē lauku pēc attiecīgās kultūras novākšanas: *lynàic'* : *lynàitjā*, *àuzàic'* : *àuzàitjā*, *m'izàic'* : *m'izàitjā*. Cita nozīmes nianse vārdam *aramàic'* (*aram'īņa*) 'uzarta zeme', bet *aram'ine* 'aramzeme'.

Citi piedēkļi

-ūts (< *-ūots*): *okūc*, *otūc*;

-ut's' (< *-utis*): *ozuc'* (*i*-celms);

-ūtjā (< *-uotne*): *golūtjā*.

15. Piedēkļi ar *-b-*

-ba: *grumba*, *šk'ierba*, *dylba* 'truls cilvēks';

-oba (< *-aba*): *žalobys*;

-aba: *krystabys* : *krystobys*.

Formas ar *-ēiba* (< *-ība*)

Ar šo izskaņu atvasina abstraktus substantīvus no adjektīviem un substantīviem: *ž'ēiv'ēiba*, *v'es'eļēiba*, *jāuņēiba*, *tàis'ņēiba*, *dràuž'eiba*, *s'irs'ņēiba* u. c.

Atvasina verbalsubstantīvus no verbiem: *s'ied'eiba* 'dzīves vieta' (vecvārds), *apļūov'eibys*, *apk'iuļēibys*, *rad'eiba*, *gaņēiba*, *làuļēiba*, *sadareiba* 'vienprātība', *t'ic'eiba*; garīgo rakstu valodā: *pric'eiba*, *m'ļēiba*, *sùd'eiba* 'Dieva sods'.

⁵⁴ LVG 152. §. c. 316.–317. l. p.

16. Piedēkļi ar -d-⁵⁵

1. *Strods, z'v'iergzdy, gl'èiš (-zds) (gl'èizda), b'òorzda, lozda, v'òzda* u. c.
2. Ar -*aids, -aída* tiek darināti adverbi no vietniekvārdiem un skaitļiem. Nozīmes ziņā tie atbilst literārās valodas formām ar -*āds, -āda*: *kaīc, taīc, itaīc* 'šāds', *šitaīc* 'šāds', *cytaīc, dažaīc, v'inaīc, ūtraīc, div'ejaīc, trejaīc, vysaīc* u. c.
3. Citi atvasinājumi: *orūc, grūc, golūda, volūda, bolūc*'.

III. Vārdu atvasināšana ar piedēkļiem

Tikpat izplatīts kā piedēkļi jaunu vārdu darināšanas līdzeklis ir arī piedēkļi, īpaši verba formās. Atvasinājumos ar prepozīcijām no substantīviem it bieži izmainās ne vien vārda nozīme, bet arī celma forma: *abzar'ni* 'tauki ap zarnām', *pakapiā* 'vieta kapsētas piekājē', *pamaļā, pasauļs*' u. c. Tāpat kā salikteņos, tā arī šo atvasinājumu otrā daļā mēdz būt verbalnomeni, kas nesalikta veidā nav sastopami: *sumozgys, paņejis*' 'paniņas', *patakys* 'pēdējais alus tecinājums', *isòls* u. c.

àiz-

Kā citās latviešu valodas izloksnēs, tā arī Aulejā un Krāslavā ir bijusi pazīstama prepozīcija *aiz*, kas augšzemnieku dialektā pārveidojusies par *oz*, ko kā piedēkli sastop vecvārdā *ozbòrs* 'putraimi' un vēl tagadējā runā lietojamā vārdā *ozuc*' (-*t'is*): *ozoc*' (-*t'is*); *oiz-*, kas ir sastopams vārdā *òizdòrs* 'aizgalds', laikam ir *oz-* un *aiz-* kontaminējums.

Priedēkļa *àiz-* pamatnozīme saistās ar prepozīcijas *àiz* pamatnozīmi, kalpojot tādu vietas attieksmju izteikšanai, kā 'būt, atrasties, virzīties kam aizmugurē': *it' àis c'epla* : *it' àis'c'eplī* (Krāsl. *àis c'epla*): *àizit' àis c'epla*; *vuškys àis kùorklu àizbāga*; *būlbys dūb'it' àizbjār'ā*; *àizaglobāva*; *àizasāda àiz goļda*; *àissāun 3'ejāni* — aužot u. c. Vienkāršas attālināšanās nozīmē, kā *aiznes tēvam ēst*⁵⁶, *aiz-* nelieto, bet tai vietā saka *nū-*: *nūņās' ās't'*; *nūbrāucjā pa c'eļi*; *nūgūo gulātu* u. tml.

Vietas attieksmes izteic arī tādi atvasinājumi, ko literārā valodā lieto ar *ie-* un *ap-*: *būlbys iūd'iņc' àiz'āmjā*; *àispūošeju* 'aparū un apēcēju' (kr. v. *zapahal*)

⁵⁵ LVG 214. §. 390. l. p.

⁵⁶ LVG 500. §. 638. l. p.

vysu t'èirumu; àizjāmiä Rèigu; àis's'jàja p'icus d'ekt'erus 'hektarus'; àissādynàva dùorzu; jèic àiz'lie s'inu u. tml.

Pārmēra nozīmi izteic tādi atvasinājumi kā *àiskolta àuzys* 'pārmērīgi sakalta no sausuma', *àizm'ierka vosorūojs*; *drāb'is māl̄nys àiznosuōtys*; *kokl̄ys kâ àiskric' nu kâusa* 'skausta' (runa ir par zirga kaklu, kas aiz skausta strauji ieliecies); *lūps najjēc*, *àis't'eip's' (-is)* 'noliesējis, nobadojies'; *tūos d̄ymūos ustobys b'ie àizryūguš* 'stipri norūgušas dūmiem'; *àizamuōcĭā v̄ysa mola*; *àizagaļieju*; *àizagaviāt'*; substantivs *àizgav'ieņc'* 'aizgavēnis — pēdējā diena pirms lielā gavēņa, kad ēda un priecājās, jo gavēni izpriecu nebija'.

Ar nozīmi 'noslēgt': *àizm'īzjā ac's'*; *àizdarie duris'*; *àiss'p'īdĭā p̄yūņi* 'cieti aizvēra'; *àisslāc kļiet'i*; *vys'jèic t'evi àizraūs' zjām'is'*; *m'ic škārst àiztykc p̄r d̄yavovs* 'pāri durvīm šķērsām aizlikts miets, durvis noslēdzot'; *àizgryūdĭā c'ēļi s'ņiks*; *àizgryūdĭā s'ņigu c'ēļā*; *àiztyka p̄yūņi àr cysys*: *navār t'ik' v̄ydā*, *cysys àiztyktys priškā* u. c.

Ar nozīmi 'nopelnīt, noslēgt': *àisp'ēļņeju kūr'p'is'*; *àizgaņeju treis' p̄yurus*; *māņ jōu kiūļieji àizdareit'i*; *àisk'ūļu treis' k'ūļiejus* 'gāja palīdzēt citiem kult, ar norunu, ka tie savukārt palīdzēs'; *àizrunāva maņi p̄r gonu iz vosorys*; *àispras'eju sāklys*; *àissac'eju* 'pasūtināju' *kūr'p'is'*.

Ar nozīmi 'aizstāvēt': *àis's'v'īt' kaīdu v̄uordu p̄r maņi!*; *jis p̄r maņi àizastuōj*. Pārspēšanas nozīmē⁵⁷, kā *es tevi aizskriešu àiz-* nelieto.

Plaši lieto *aiz-* ar darbības kvantitatīvu ierobežojumu vai ierobežojumu laika ziņā⁵⁸: *aūdaklām àiļis' diū àiscārt* 'piesīt ar sistavām' — *i àizraūs (-sts) gabaļāņc*; *molu* (cimdam) *atkūoļāņ* 'kreiliski' *àizoda*; *vysaiđu ž'ēitĭjāņu p'ì-aūš* — *i àizgrāiduōc* 'izausts ar krāsainu apmali' (kr. v. *okajmlennyj*) *sāucĭās'*; *àizrāita p'ìduorkņis'* 'aploka piederknes malas'; *àis't'v'ētkst v̄ycpusjā*, *i nūspruōkst lūps*; *àizjāit' m̄aiz'eit'is'*; *drupu àizbrūkas't'ieju*; *àizbaļynoĭ skuōbumu* (ēdiens) *àr kr̄iejumu*; *kap àizlāic'eis'* 'pataupĭjis', *i ņiūļā byūtu*; *àizdac smaļakus*; *àizdaga jūmc*; *pār̄n àizaviādĭā sākla*, *i šūgot ir* u. c.

Ar vietas nozīmi ir vārdi *àizv'iejs'*, *àizgaļdĭā*, *àisc'eplā*, *àizdōrs* : *òizdōrs*, ar kvantitatīvu ierobežojumu: *àizody* 'citā krāsā noadĭtas adĭkĭla malas', *àizgrāic* 'tas pats, attiecinojot kā uz adĭjumu, tā audumu'.

Ar austrumleišu *až-* laikam radniecĭgs *aiš-* personu īpašvārdos un vietas nosaukumā Krāsļavas pagastā: *Àišp̄ury* (sādža), *Àišp̄urs* (uzvārds).

⁵⁷ LVG 500. §. 638. l. p.

⁵⁸ Turpat.

ap-

Prepozīcija *ap* izteic jēgumu — ‘kam apkārt’, ‘no visām pusēm’. Šāda nozīme ir arī priedēklim *ap-*: *ab dasu apsatakās tāuky*; *b'ie apkļikta t'ei v'ita* ‘apkliēgta, izsludināta par bīstamu’; *māiz'i l'yka is s'ejānis*, *kap apryūktu* ‘apkūpētu dūmiem, lai bērni neēd’; *tūostijānis' apsalupučavuš* ‘aplobījušās’ *ab b'ierzjāni*; *būlbys aplāupa*; *apc'ēl snuot'iņis*, *kām* ‘tādēļ ka’ *garys*; *duorziāņč aptais'eic*; *abglobāva* (apglabāja) *myrūni*; *naūdu apkasjā* ‘apraka’ *zjām'is*.

Ar minēto nozīmi saistās tādi vārdi kā *apv'īkt'* ‘apģērbt’: *svūoča* ‘vedējmatē’ *savu m'ic'i aplīk jaūņivjāi* ‘līgavai’; *tūrāis' apsaļikās capuri*; *apsaava zūobokus*; *paļiks'i pļyks*, *ņ'ikot* ‘nekad’ *nāpsat'ierps'i* ‘neaptērsies’; *krāmu kaīdu* ‘kādu pirktu drēbi’ *apsavjālc' da baz'neicāi* utt.

No šīs nozīmes vārdiem veidojušies substantīvi: *aptārps*, *apavy*, *apāušy*, *apruc'is*: *ār apruc'is' kraklūs šyva*; *ap(k)akļā*.

Minētai nozīmei pieslejas arī tādi vārdi, kas izteic stāvokļa maiņas jēdzienu, pretēju līdzšinējam, parastajam vai iecerētajam: *apguōzjā goļdu*; *abgrizjā zyŕgu da sātāi* ‘pagrieza uz mājām’; *kaī v'ina nūsanosi*, *apv'ierš ūtru pusi* (apģērbam); *kaī zamejūo mola nūsabūorkšoi*, *ūtru golu abgrīš* (sieviešu svārkiem).

Ap nozīmē, ka darbību veic vesela rinda subjektu vai tā attiecas uz veselu rindu objektu⁵⁹: *s'ina c'ik aplīks'i gubuōs*; *apkryta spraz'is' is* ‘uz’ *kūopostu*, *i nūgāisa* ‘iznīka’ *v'is'i*; *tāt'eis pasāuļs' iz vuōju godu* ‘bada gados’ *vyš apt'ēiptu*; *mjās' jou apsadarejōm*: *apkūlc*, *abbyūc* ‘apbūts’; *par tōlku s'v'īs apsaāt* (talkas laikā sviests tiek apēsts). Substantīvi ar to pašu nozīmi: *apk'iuļēibys*, *applūov'eibys*.

Ap- ar deminutīvu⁶⁰ nozīmi šādos piemēros: *kura apnosuōta skora* ‘galvas lakats’, *t'ei da solāi* ‘tā iešanai tepat sādžā’; *ļelūm apv'ēitiāi s'ijāni i buōš p'yuņi*; *iūd'iņc' jou apsāda* ‘ūdens nedaudz kritās’; *pa'prišku drusku apsaļynoi*; *apcap gaļi*; *ļelūm apmātoī tū kļēiņi* ‘pavirši apšuj to gabalu’ u. c.

Ar līdzīgu nozīmi ir substantīvs *abzūb'is'* (‘apzobes’ — ausu vērumš šķietā, vienā zobā ieverot, otru izlaižot).

No prepozīcijas *pa* lietojuma *pār* nozīmē, kā *runova ap maņi*, veidojušies tādi atvasinājumi kā *apdziedāt*, *aprunāt*⁶¹: *kūozuōs abz'ūt' panuōksnus*; *aprunoi v'īnc ūtru*. Te minami substantīvi *aprunys* ‘aprunas’, *abzyris'* ‘apdziras — saderināšanās’, *aps'm'ikļis'*.

⁵⁹ LVG 507. §. 641. l. p.

⁶⁰ Turpat.

⁶¹ Turpat.

Ar *ap-* atvasina verbus ar nozīmi ‘pārspēt’: *tu maņi nāpspriest'im* ‘nepārspētu vērpšanā’; *mīās' jūs aplīcīām* ‘pabraucām garām’; *kūrs kuru applāus?*

at-

Seno *ata-* sastop izloksnes vārdos *atostai* ‘atstatu, zināmā attālumā’ un *atadīnā* ‘govs, kas nav divus gadus veca, bet jau atnesusies’⁶².

1. Kā verba piedēklis *at-*, tāpat kā literarajā valodā, apzīmē attālināšanos, atdalīšanos⁶³: *atsylda kriėjumu*, *attacynoĭ sulys i ņej*; *gaļa atovyrs' nu kàulu*; *addūr* ‘atdur’ *tàuku*, *addūr s'ira* ‘atgriež, durteniski ar nazi griežot’; *atplāun nūvòl'eit'i* ‘atplauj maliņu’; *pýlna pūda nanūc'eļ'si*, *lai acabāk* ‘lai vāroties atbēgas, t. i., daļa noplūst’.
2. *at-* ar verbu norāda, ka kustība, nonākusi līdz zināmai vietai, pagriežas no turienes uz izejas punktu⁶⁴: *ka dōncoĭ*, *acaràita*, *kap nāpsasytu lëndroks* ‘aprota, lai būtu īsāki svārki⁶⁵’; *sarus nūplīēš*, *a ģi vīāļ ataūk* (< ataug); *pār z'imu sasāļ* (ziemcietes), *a pavasarī vīāļ adz'eļ* (< atzel); *noū* ‘nejau’ *ār mair'i vīņ nūbaruōs'i* (cūku): *pa'prikšu* *ār lokstym atreit* ‘atrīdi, t. i., zināmu laiku baro, lai nebūtu tik rijīga’; *apmozgoĭ* *ār zuōļis*, *i acam'eĭ šlim'eība* ‘slimība atmiņas — tās vietā nāk veselība’; *ka it pa c'eļi*, *būobys acac'eļ* ‘atceļas’ *snūot'iņis*; *atjiūz zygū*; *acaāt putra* ‘putra apnīk, pastāvīgi ēdot’.
3. Verbus ar *at-* lieto tuvošanās nozīmē⁶⁶: *jōm ab'im d'ioim atlaīdīā grūomotu* ‘atsūtīja vēstuli’; *atlāivoĭ da molāi* ‘brauc ar laivu uz malu’; *atmaūn kīāviā nu ģuru ostravy's* ‘salas’. Literarās valodas *nākt* vietā viscaur lieto *atiet*: *būrlaky adguō da sātai*; t. dz.: *at'it muna krystamūotīā*, *pār azaru ļēiguōdama*.

LVG nav minēti verbi ar *at-*, kas izteic vairāku darbu vai zināma darba posma pabeigšanu: *kūoļ atsīājōm*, *atsādynāvōm* ‘pabeidzām sēt un stādīt’, *jōu i Pīātrīnā* ‘Pēterdiena’; *pa četrys tōlkys kūoļ attōlkoĭ*; *addōncāvō vysu nakt'i*; *šud'iņ kūo na* ‘gandrīz’ *āršynu ataūžu*.

⁶² LVG 513. §. 645. l. p.

⁶³ Turpat.

⁶⁴ LVG 647. l. p.

⁶⁵ Precizāk — ‘lai neapsitas svārki’ resp., būdami gari, dejā tie var aptīties ap kājām, veicinot nokrišanu; tāpēc deļotājās svārkus uzrotī. — Red. piezīme.

⁶⁶ LVG 516. §. 647. l. p.

Nominalos salikteņos tāpat kā literarajā valodā *at-* nozīmē ‘atpakaļ, atkal’⁶⁷: *atkùoļāņ* ‘kreiliski, runājot par adījumu’ — laikam disimilācijā pārveidots **atkaļņeņ*, jo citās augšzemnieku izloksnēs, piem., Zvirgzdinē, tādā pašā nozīmē saka *atkaļņi*; *acsprīēķļiņ* : *acsprīēķļāņ* ‘ačgārni’, *atsēja* ‘ratu daļa’, *atvātys* ‘vētījot atšķirtā mazāk tīrā labība’, *atlaīdys* ‘bazuņš jēdziens: grēku piedošanas veids, kas saistās ar zināmiem bazuņš svētkiem’, *otvòrs* ‘atvars’, adj. *atkòrs* ‘tāds, kas atliecies atpakaļ’, *otkòn* ‘atkal’.

au-

Senais *au-* sastopams formās *àusiec* ‘ausēts — attālāka pagalma daļa’, *àumùņi* ‘pusneapziņa, pusmiegs, pusnomods’. Varbūt *au-* ir arī Aulejas vārdā: ezers Aulejs ir ar lielu purvu tā rietumu un austrumu daļā, kas agrākos gados pavasaros plaši pārplūda: varbūt nosaukumam sakars ar *līt pāri*.

bez-

Ar šo piedēkli atvasināti pavisam nedaudzi vārdi, tāpat kā literarajā valodā — tikai nomeni: *b'eskàuņa*, *b'ez'd'iv'eīks*, *b'eskàuņeīks*.

caur-

Substantivs *càurdur'ä* nozīmē durošas sāpes sānos.

da-

Priedēklis *da-* ar verbiem, tāpat kā attiecīgā prepozīcija, aprakstāmajās izloksnēs visai izplatīts.

1. Tas apzīmē kādas robežas vai darbības mērķa sasniegšanu⁶⁸, piem., *ka nab'ie vušku*, *dasanosàvom da ptykàm*; *c'ik gryp*, *t'ik i dav'èļ* (vadmalu): *c'i 'vai' t'i c'īšuòk* ‘stiprāk’, *c'i nac'īšuòk*; *važ'i isytòm i damiātjòm da golàm*; *cyta ž'ejs' isavàlk c'īšuòk*, *cyta nadasavàlk* ‘audeklu sariešot’; *dasavadu zyfgu da akm'īņàm*; *màiz'eitjā* ‘labība’ *c'īš dakùors* ‘ienākas’ *i saklāpoj* ‘sagrīt’; *nadakurynuòc c'eplis*'.
2. Tas apzīmē arī pievienošanu kam⁶⁹, piem.: *p'iečuòk* ‘vēlāk’ *damat plotuòku i plotuòku* (tīklu); *dašyùn apakļi* ‘apakli’; *dasašyva* (piešuva savam kreklam) *pìrùtus* ‘krekla apakšmalu’; *kùdeļāņi ļelùm* ‘pavirši’

⁶⁷ LVG 516. §. 647. l. p.

⁶⁸ LVG 523. §. 651. l. p.

⁶⁹ Turpat.

dažlībli ‘nestipri piestiprina’ *p'i spriešlēicys*; *daaūzjā gūtjāni* ‘gotiņu izaudzēja klāt’; *tām pošām datyka, kūs nycynāva*; *pavasār vāk* ‘vajag’ *lobuōk z'ifzjāni dabaruōt*. Paretam lieto adjektīvu *dakūc* ‘paliess’ (kr. v. *hudoj*).

ī- (< ie-)

ī- tāpat kā literarajā valodā tiek lietots tikai nominalos un verbalos saliktenos⁷⁰.

1. Kā verbu priedēklis *ie-* tiek lietots ar vietas nozīmi un izteic jēdzienu iekšā⁷¹: *gūs' igūo kv'isūs*; t. dz.: *mūot'is' kūr'p'is' slydnys b'eja, is'leidiāja tāut'īņuōs; isamāuču zūobokus; c'i g'i* ‘vai tad’ *isapļūovjot koč* ‘kaut’ *pus'ī?*; *ļēic* ‘lietus’ *is'v'idiā āzuōs* ‘lietus ielija auzās’; *grāidy igrāiduōt'i priškautā* ‘svītriņas ieaustas priekšautā’; *gōlda pologā ivāldynuōta vjājd'īņā* ‘iešūts zināms izšuvums’; *zyfgu im'eja*.
Te blakus minami piemēri ar pārnestu nozīmi: *navār istūs'tēt'*; *isavūic'ie maluōt'* ‘iemācījās melot’; *ijāmīā gōlvā* ‘ieņēma prātā’; *ibaidjā i baīs't' palik*.
2. Atvasinājumi ar *ie-* apzīmē arī nokļūšanu kādā noskaņojumā vai stāvoklī⁷², piem.: *kaī* ‘kad’ *mjāitys iaūguš* ‘pieaugušas’, *i gribjā it'* (pie vīra), *mylu c'īš' iv'eļ*, *kab b'izuōka* ‘vadmalu stipri saveļ, lai biezāka’; *agri ijāuc māj'eit'i, m'eikļi c'īš' im'eica, ka lap iryūktu; bāzru myzuōs isakūdiā tāida kaī žaliona, ņi kaī sofkona* ‘krāsojamā drēbe iekrāsojās’; *aūdaklys itāis'eic; isatāis'eja laivu; isasyurejusjā gaļa* ‘iesālījusies gaļa’.
3. Te nozīmes ziņā ir tuvi tādi atvasinājumi, kas izteic darbības ietilgumu: *isaviācīā s'ļim'eiba* ‘slimība ieilga, nostiprinājās’; *isagulā bānc;* *isalūc'ie kūojis'*; *kaī isarunāva* — *šk'iert'īs' navār*.
4. Apzīmē arī nupat minētajai pretēju darbību ar kvantitatīvu ierobežojumu vai ierobežojumu laika ziņā⁷³ un var būt sinonīmi attiecīgās grupas atvasinājumiem ar *aiz-*, piem.: *isarunuōt'* : *āizarunuōt'*, *isaž'īduōt'* : *āizaž'īduōt'*, *isas'm'it'* : *āizas'm'it'*; *isagryb galis'*; *isuōcīā māt'*; *isavjār'ā vylku*.
Lietojamie substantīvu atvasinājumi: *isōls, inūošy, irazjā*.

⁷⁰ LVG 529. §. 655. l. p.

⁷¹ Turpat.

⁷² Turpat.

⁷³ LVG 531. §. 656. l. p.

Plaši tiek atvasināti ar deminutivu nozīmi⁷⁴ adjektivi, visbiežāk krāsas apzīmēšanai: *ibòlc* ‘iebalts’, *isòrkònc*, *izỳls* u. c.; *iskuòps* (-bs), *igarònc*, *i-opòls*, *isòldònc* u. c.

iz-

Gluži kā literarajā valodā *iz-* sastopams apraktāmajās izloksnēs tikai kā priedēklis.

1. Priedēklis ar verbu nozīmē ‘virzīt ko ārā’⁷⁵: *spaļi izakrota uòri* ‘ārā’; *izjãdã s’iļi àuzu*; *izaviãdã* ‘iznīka’ *treis’ s’lim’eibys*; *ka dak budỳnks* ‘ja deg ēka’, *zyřgu navàr izbad’eù’ nu klàva* ‘zirgu nevar izdzīt no kūts’; *lùpus iskànkàràjòm gonùs* ‘izdzinām ganos’.

Abstrakta, bet iepriekšējai radniecīga nozīme ir tādiem vārdiem kā *izbaļât*, *izbaļynuòt’*, *izmòntuòt’*, *izav’iļkt’*; *izanosoj drãbiã*; *izdùr càurumu*; *iz’v’er d’iģu*; *ispuřp*, *ispyust s’jãrdã* u. c.

2. Ar izplatīšanās, izklišanas nozīmi⁷⁶: *isskràid’ie kùr kuràis*; *izdaļie zjãmli*; *izlaidã z’iņi*; *issvaid’ie grùomotys*; *išškùors’t’ie ļàucl* ‘ļaudis’; *izrukšynoij ied’iņi* (teikts par cūku).

3. Ar darbības nobeiguma nozīmi⁷⁷: *izabiãziã s’lim’eibys*; *izryùga*, *isskuòba m’eikļã*; *izabrùòžava ž’ejs’* ‘dziļa’; *izaũžu àudaklu*, *iššyusta rokstu*, *iššyùn capuris’*; *izv’icjãj*, *izbyukoij m’ižus* ‘iztīra un izdauza, lai nebūtu akotu’; *pokołys àr vòorps’t’i iskrota*.

4. *iz-* rāda, ka darbību veic vesela rinda subjektu vai ka tā attiecas uz veselu rindu objektu vai visu kādu telpu vai laiku, piem.: *izora dùorzu*, *is’c’erta krỳumus*; *isstùovjã godu* (drēbe); *ovsus izdàncynàva*; *izlas’ie ūgys*; *izbaràva da pavasaràm* u. c.

5. *iz-* apzīmē darbības veikšanu līdz apmierinājumam, līdz apnikumam, piem.: *izaãdã*, *izazjãra i pãld’is’ napas’c’ie* ‘nepasacīja’; *izabaràva kai v’epris’*; *izarunàvu*, *izas’m’iēju*, *izadareju* u. c.

Substantivi ar priedēkli *iz-* apzīmē atlieku, kas rodas attiecīgās darbības rezultātā: *izãdys* ‘ēdiena atliekas’, *iskosys*, *isskrobys* ‘no trauka malām atkasīta, atskribināta mīkla vai cits līdzīgs produkts’, *iskas’iņc’* ‘pēdējais cepamais kukulītis’, *izdyłys* ‘vecs mēness’.

⁷⁴ Rādot īpašības piemītību mazākā mērā. — Red. piezīme.

⁷⁵ LVG 535. §. 658. l. p.

⁷⁶ Turpat.

⁷⁷ Turpat.

Adverbs *iz'v'iert'īņ* 'ar kreiso pusi uz augšu'.

1. *iz-* nozīmē to pašu, ko literarajā valodā *uz-*, t. i., augšup⁷⁸: *s'ejāna d'ēļ izalīkšonys; iskuōpiā kōtnā; iztyka iz goīda* 'uzlika uz galda'.
2. *iz-* apzīmē virzību uz kāda priekšmeta virsu: *izasāda*⁷⁹ *iz zora, izmyna is kūojis*'.

LVG minētajās *uzbērt, uzrunāt* nozīmēs⁸⁰ *iz-* netiek lietots. *Uzdot* vietā saka *aizdot, uzrakstīt vēstuli — pierakstīt v.*

Substantīvs ar šo priedēkli ir *izv'eja* 'trešā aukla, ko pievij divām jau savītām auklām'.

nū- (< *nuo-*)

1. Priedēklis *nū-* ar verbu vispirms apzīmē virzienu no augšas uz leju⁸¹, piem.: *nūsakrat'ie zūoboks nu kūojis; pokoļys kaī nūsasukoj, t'ēira šk'iz'ņeītā paļik* 'tīra šķiedra paliek'; *nūkuōpiā nu c'epla*; objekts var būt arī tas, no kā kas virzās prom, piem.: *lyny nūsatakās* (pēc izvilkušanas no mārka), *i vodoj da kluōšonāi*.
2. Plašāk nekā literarajā valodā to lieto šķiršanas vai attālināšanās nozīmē⁸², jo priedēklis *aiz-* ar verbu šai nozīmē netiek lietots, piem.: *nūgūo da dořbām; nūbrāucjā da patmaļōm; nūskrā ūguōs; kaīdu rāiz'i nūboda* (metafora) 'nošuj' *ār odotu i lap'*; *nūkrāista pūdiāņi* 'nosmēla krējumu podiņam'; *nūšk'ēira t'eļi nu gūv'is'*; *nūsaviādiā da s'ev'im*.
3. Plaši *nū-* apzīmē darbības nobeigumu⁸³, piem., *nūdareju z'ejāņi* 'nokrāsoju dziju'; *nūtyn motkus* (kr. v. *motok*); *nūtyka grēidu; nūnosuōt' drāb'is'*; *nūplucynoī* 'nobalina' *skoru; poša sjaū nūsaaad'eišu cymdus; nūplūuk, nūsabaļis' vylna; ļeic dořbus nūvylka*.

Izteic nonāvēšanas jeb nobeigšanas nozīmi⁸⁴, piem.: *nūgāisa ruzy; nūkryta* 'nobeidzās' *lūpy; paādiā duōbūla i nūšpundjā* 'nospieda' *gūv'i; lūpy nūsaciāļā* 'piecēlās'; *zyrks nūsaciāļā; nū'ēipa lūpy* 'nonika badā lopi'; *nūsadyurā gūs'*; *nūc'ierta da s'm'iertiāi ļauc'* 'nopēra ļaudis līdz nāvei'.

⁷⁸ LVG 578. §. 694. l. p.

⁷⁹ Turpat.

⁸⁰ LVG 544. §. 633. l. p.

⁸¹ Turpat.

⁸² Turpat.

⁸³ Turpat.

⁸⁴ Turpat.

Te jāmin arī tādi atvasinājumi, kas norāda pilnīgu vai daļēju bojājumu, panīkumu⁸⁵, piem.: *nūnosàvu kraklus*; *nūplàuta pajsàm iskapc' (-ts)*; *nūsamoluš žiērnayvs*; *nūtacynuôti* 'nodeldēti' *zūby*; *nūkūdiāi* 'noliesē' *gūs*; *nūbaruôti lūpy*, *čut* 'tikko' *kàulus nas* 'no sliktas barības nonīkuši'; gluži tāpat var teikt arī ar pretēju nozīmi: *nūbaruôti tuklu*; *lap' nūsaâs't*; *nūmužynàva dořps* 'nomociņa darbs'.

4. *nū-* apzīmē arī to, ka darbība attiecas uz veselu rindu objektu, uz visām objekta vai subjekta daļām, uz visu kādu laiku vai telpu⁸⁶, piem.: *nūsūduàva t'ēirumu*; *nūryūga c'eplàm vyš stjurs*; *vosoru nūdarejòm*; *nūkiuļā reji*; *nūaciā t'ēirumu*; *nūkiuorc (-ts) krjūt'iēš (-ža) àr m'ed'ēlim* 'medaļām'; *nūsakrovàvu àr tū s'īnu*.
5. Atvasinājumi ar *nū-* apzīmē arī ātri notiekošas darbības vai norises nobeigumu⁸⁷, piem.: *nūskaņà vysa mola*; *nūbār'ā žibāiņis* 'nozibsnīja zibens'.

Pārspēšanas nozīmē verbus ar priedēkli *nū-* Aulejā nelieto. Substantīvi ar šo priedēkli: *nūdagūls* 'apdegusi pagale', *nūvuoļs* 'vaļņveidīga zemes strēmele, piem., starp aparto lauku un pļavu', *nūslaukys* 'no izkultās labības atdalītas vārvas un smalkie salmi', *nūkūlstys* 'kulstot atdalītās pakulas', *nūšukys* 'ar susekli no līniem nosukātās pakulas', *nūmaļņiky* 'ļaudis, kas dzīvo tālāk no kāda centra'.

pa-

1. Priedēklim *pa-* ar verbiem ir nozīme 'apakš'⁸⁸: *vystu pabuôš zàm kjàr'z'is* 'groza'; *pabiār'ā zàm luôvys* 'zem gultas'; *pas'v'īdīā zàm goļda*; *paļeida zàm sūla*; *palyka padmuràuku* 'mājas pamatus'.
- Verbus ar šo priedēkli lieto arī tad, ja apzīmē likšanu, novietošanu uz zemes, piem.: *palyka zam'ejū grēidu*; *pastat'eja budjnkus* 'uzcēla ēkas'; *pasādynàva*.
2. Priedēklis *pa-* ir tādas nozīmes vārdos kā *pajim't*, *padūt*, *paž'ēt*, *pabiākt* 'pabēgt'⁸⁹; *pašyva kraklus i nosoī*; *pakļižīā* 'pasauca'; *pasaviādīā nūaciāt*'.
  3. Verbi ar *pa-* izteic arī varēšanu, piem.: *pacjāļā màisu*; *lūky t'ik ļeļi b'ie, ka napaņes't'im*.

⁸⁵ LVG 544. §. 633. l. p.

⁸⁶ Turpat.

⁸⁷ Turpat.

⁸⁸ LVG 548. §. 668. l. p.

⁸⁹ Turpat.

4. Visai izplatīta *pa-* lietošana ar deminutivu nozīmi, piem.: *padūuru kūoĵi iz noglyš; pasaplāus' ružu d'ēļ m aiz'is'; vys vāg pasamuguōt' ār sprygulu* 'vis vajag palocīties, ar spriguli kuļot'; *pasačūplī pa ustobu* 'padara sev kādus niecīgus darbus'; *līk aīlōm* 'kārtām' *būļbys i s'v'īsta palaīsta; iūd'iņa īļāi i myļtu pamota* (zirgam); *pasavyrynoĵ sūorma i aplāi drāb'is'; pakrota klāvu*.

5. Atvasinājumi ar *pa-* izteic darbības pabeigtību⁹⁰: *pasabrēiņā, soka — m'eīškūš zyřgym, — i pam'ēja; is kūnga zjām'is' p'īsūt'ie i pasādynāva ļauc'* 'ļaudis nometināja uz kūnga zemes'; *ruzy taīd'i pam'ierkuš*.

Vārdu *panākt*⁹¹ aprakstāmās izloksnēs nelieto, tai vietā saka *danuōkt'*.

Biežāk nekā citi priedēkļi *pa-* sastopams nominālos salikteņos, piem., substantivos: *paġāđiā, pajūmtiā, paluōviā, pas'eglis', patakys, pavuōrtiā, pamāiāta, padiēls', paskrim'īnc'* 'mazā vārpstiņa, kurā ievēpa vispirms un tikai no tās uztina lielajā', *pas'īņā, pasmakļā* 'pasmakre', *panažiā, parāuks, pakūrs, pavjāđiāriā, pakapiā, pakūoĵis'* u. c.

Priedēklis *pa-* adjektīviem piešķir deminutivu nozīmi un šīs formas visai bieži lieto, piem.: *pasylc (-ts), pasolc (-ts), paġořc (-ds), pasofkōnc, pamāinc, paġārs* utt. *Pa-* paliek kā adjektīva priedēklis arī tad, ja tiem kā priedēkli vēl pievieno negāciju: *napaġořc (-ds), napasolđōnc, napalops (-bs)* u. c.

pa- sastopams skaitleņos no 11–19: *v'īnpac'm'it', d'iypac'm'it'* u. t. jpr.

Beidzot *pa-* sastop arī adverbos: *pa'vysām, pa'mozām, pa's't'ikām* 'paklusām, palēnām', *pareīt, aīsparēit*.

pūor- (< pār-)

1. Kā literārā valodā, tā arī izloksnē ir pazīstams *pūor-* ar vārdiem ar nozīmi 'pušu'⁹², piem.: *pūorruōviā pynaklu; pūorcārt lokstus; pūortryukst z'ēitiāņa, i vāk jūos mīākļāt'*.

2. Ar nozīmi 'pāri, gar'⁹³: *ļēidakys pa pošu ladu pūorsavālk cār tuōs okys* 'gar ledū izcirstiem āliņģiem'; *vysu m aiz'i pār godu pūorbuōs' cār zořnys; pūorguō tys dūrzync pār ustobu* (runa ir par lidmašīnu).

⁹⁰ LVG 548. §. 668. l. p.

⁹¹ Turpat.

⁹² LVG 554. §. 674. l. p.

⁹³ Turpat.

3. Ar pārmēra nozīmi⁹⁴: *kaī pùorm'ierkest lyny, taī prapūla* ‘tā aizgāja bojā’; *pùorz'èitām zyfgām navār dūt' iz'ràiz'is' zjārt'* ‘nevar dot dzert uzreiz (pēc nojūgšanas)’; *parāuga i zyna, nadaryūgus' c'i 'vai' pùorryūgus' m'èiklā*. Tuvu ar nupat minēto nozīmi saistās šādi piemēri: *pùorplāun kàžnā* ‘katrā’ *v'itā* ‘t. i., pļaujot savu, nopļauj kādu daļu no kaimiņa tiesas’.
4. Ar nozīmi ‘pāriet, mitēties’⁹⁵: *pùorsasusjās' tys iūd'īnc' ļelāis, tūrāis' varās' plāut'*; *pùorgūo zīma*; *pùorz'īdīā uōbīāļis'*; *pùorsakurīs' c'epļis'*, *i vīāļ molķys das'vīš*.
5. Ar nozīmi ‘pārspēt’⁹⁶: *tu maņi pùoraūgy*.
6. Nozīmē pārmaiņu subjekta vai objekta stāvokli⁹⁷, piem., *pùorm'ie zyfgym*; *ļēidaciāna pùorsaviārtiā pār mīāit'īni* (tautas pasaka); *pùorsaklāun ratjāñč*.
7. Ar darbības atkārtojuma nozīmi⁹⁸, piem., *pùortāis'eit' vāizjās' c'epļeit'i*; *kaī izjyuk kot* ‘kad’ *šk'im'īni, vāk pùorļās't' vysu z'ejī* ‘vajag dziju pa dzijai salikt šķiemeņos’.
8. Pārskatīšanos⁹⁹: *pùorsav'ieru, pùorsaklāus'eju, pùorsasac'eju* u. c.
9. Vēl *puor-* nozīmē, ka darbība attiecas uz visu objektu¹⁰⁰, piem.: *d'īnu pùorsabaļīs'* (audekls), *nakt'i imārc*; *pùorz'īdāvōm vysys z'īs'm'is'*; *c'ik būlbu* ‘kartupeļu’ *pùorāt*.
10. Nesastop Aulejā un Krāslavā darinājumus līdzīgus literārā valodā lietotajiem ar nozīmi *pùor-* (kā *pārstāvēt, pārkulējs*)¹⁰¹, bet jāmin ar nozīmi ‘darīt ko pavisī’: *pùord'īc ļelūm tū šyvumu* ‘pārsūj pavisī šuvumu’; *pùorraūn ār gruōbekļi pār pļavu*.
Substantīvi: *pùorslāuc'īnā* ‘govs, kas paliek otu gadu bez teļa’, *pùors'mjāļzjā* ‘pārāk plāna vieta dzijā’. Adverbs ar *pùor-*: *pùord'inōm*.

⁹⁴ LVG 554. §. 674. l. p.

⁹⁵ Turpat.

⁹⁶ Turpat.

⁹⁷ LVG 554. §. 675. l. p.

⁹⁸ Turpat.

⁹⁹ Turpat.

¹⁰⁰ Turpat.

¹⁰¹ Turpat.

***pī-* (< *pie-*)**

1. Literarās valodas prepozīcijas *pie* vietā ar nozīmi ‘virzīties, tuvoties klāt’ aprakstāmajās izloksnēs tiek lietota prepozīcija *da*, tāpat arī priedēkļa *pie-* vietā ar šo nozīmi ir priedēklis *da-*, un tādas formas kā *piestājuos*, *pieglaužas*¹⁰² lieto reti, piem., saka: *p'is'iņ zyrġu!* : *das'iņ zyrġu!*
2. *pie-* nozīme Aulejā un Krāslavā rāda, ka darbību izdara līdz subjekta vai objekta piesātinājumam vai vispār bagātīgā kārtā¹⁰³, piem., *p'isasādynāvōm*, *p'isasiājōm*; *p'isa-oda cymdu*, *zyāk'u*; *p'igrāidāva ruc'iņikus* ‘pieauda divieļos svītru gar malām’; *p'isavylkuš ar kažukym* ‘pieģērbusies kažokos’; *p'išpūndiāj vādaru kaīdu paļyvu* (metafora) ‘piestampā vēderu pelavām’; *s'ept'eīņus p'yurus p'iv'iet'ie*.
3. Verbus ar priedēkli *pie-* dažkārt lieto ar deminutivu nozīmi: *p'isadareis'* *t'èiruma dořbus* ‘apdaris dažus tīruma darbus’; *p'isavijār bārna!* ‘pieskati bērnu!’; *p'iļic goļvu!* ‘nedaudz noliec galvu!’.

Ir daži nominali salikteņi — substantīvi: *p'is'iřc'* ‘piesirds’, *p'iġuļa*, *p'irūty* ‘rupjākas drēbes gabals, kas piešūts sieviešu krekla apakšmalai’, *p'idiuorkņā* ‘piedurkne’.

sa-, sū-* (< *suo-*), *su-

Sa-, *sū-*, *su-* sastopami, tāpat kā literarajā valodā, tikai kā priedēkļi. *Su-* ir vecvārdā *sūdoris* ‘vieta, kur saduras divi gar istabas sienām nolikti soli’. Vārdu pazīst un tā nozīmi izprot tikai visvecākās paaudzes cilvēki. Piemērs t. dz. no Aulejas: *acasāda tys Ķuoņeic' treju sūlu sūdoruōs...*

Ar *su-* ir *sumastivs* ‘saku savelkamā siksna vai aukla’, *sumozgys* ‘ūdens, kurā nomazgāti ēdiena trauki un palaikam salietas arī ēdiena atliekas’, *suplok* ‘blakām’.

1. Verbu priedēklis *sa-* nozīmē kopā¹⁰⁴, piem.: *p'ioraiņōm jūstōm vysys z'èitiāņis'* *saviāj'd'iņāj* ‘cieši saauž kopā’; *sabūorst'eji vy'saidys mair'is' i v'ed'i da patmaļōm* ‘sabārstīji kopā visādu labību un vedi uz dzirnavām’; *saz'ēļ*, *saratiāj tys laūzūms* ‘saaug kaula lauzums’; *ka sam'īks' (-gs) lac* ‘ledus’, *tak laīvu satrupynuōs*; *lynām sasavalkās bubuļi*; *sasoktuōt'i krakly* ‘ar saktu sasprausti’.

¹⁰²LVG 562. §. 681. l. p.

¹⁰³Turpat.

¹⁰⁴LVG 570. §. a. 686. l. p.

2. *sa-* izsaka, ka darbību izdara vesela rinda subjektu vai tā attiecas uz veselu rindu objektu¹⁰⁵, piem., *sasalupučāva būļbys* ‘salobījās kartupeļi’; *v’is’i saryūguš ār d’yum’ym*; *sakrota z’iys’ k’jār’z’i*; *pokolys jām ār v’uorps’t’i i sakrota*.
3. *sa-* izsaka, ka darbību izdara bagātīgi vai pārmērīgi: *sasaād’jā, sasa’z’jā’r’jā*; *sasalosa dāuc’ ļāužu*. *Sa-* var apzīmēt zināmu darbības ilgumu: *treis’ godus sabarāva c’yuku*; *treis’ rāiz’is’ sabrāukaļieju da patmaļom*.
4. *sa-* apzīmē, ka darbība savu mērķi ir sasniegusi¹⁰⁶, piem.: *c’yuku kai sabaroj, pa d’es’m’it’ pudu v’inā*; *sabarāva āuzys zyfgām*; *sam’eic’ie m’eik’li k’ļockuōs* ‘klimpās’; *ka d’is saklub’d’eitu da ļeluōkai byūšonai* ‘ka dievs samusinātu līdz lielākam pārkāpumam’; *satuk’ļā vysta*; *sac’ierta syrobu utt*.
5. *sa-* apzīmē objekta vai subjekta sadalīšanu, sabrukšanu vai bojāšanu, piem.¹⁰⁷, *satraik’šejusjā ār kūojis’ tū ūlu* ‘sašķaidījusi to olu’; *sasmokusjā gaļa*; *satuk’ņājus’ t’ei māiz’eit’iā* ‘sabojājusies, satvīkusi labība’; *sakraciā aš’nis’* ‘sarecēja asinis’.

Sa- apzīmē darbību ar ierobežotu ilgumu: *sakv’iz’jā v’iņ’ t’ei c’yuka, a v’ylks i nūnāsjā*; *sak’ļiz’iā, sak’ļiz’iā i v’iāļ’ nūt’ika* ‘noklusa’.

Ar citām izlokšnē sastopamām prepozīcijām, kā *ār* : *ai, garūm, ļeic* (-dz), *pakāļ, pār, piēc’, p’yrma, pret’, -pus’, sto’p, s’uon’ym, zām* jaunus vārdus neatvasina.

Secinājumi

No Aulejas un Krāslavas izlokšņu fonētikas apraksta¹⁰⁸ redzams, ka šo izlokšņu fonētiskā sistēma, līdzīgi citu augšz. izlokšņu fonētiskajai sistēmai, ievērojami atšķiras no literārās valodas, turpretī vārdu atvasināšanā ar piedēkļiem un piedēkļiem atšķirību ir samērā nedaudz.

Vārda uzsvars gadījumu vairumā saskan ar vārda uzsvaru literārajā valodā. Atšķirībā no literārās valodas vecie ļaudis parastā izrunā uzsver otras vārda sastāvdaļas pirmo zilbi arī skaitleņu salikteņos no vienpadsmit līdz deviņpadsmit un no divdesmit līdz deviņdesmit: *v’iņ’pac’m’it’, d’ev’eiņ’d’es’m’it’*,

¹⁰⁵LVG 570. §. b. 687. l. p.

¹⁰⁶LVG 570. §. c. 687. l. p.

¹⁰⁷LVG 570. §. d. 687. l. p.

¹⁰⁸Sk. A. Vagales diplomdarba pirmo daļu BF XXVIII (1) 2019, 169.–199. lpp. — Red. piezīme.

dažos atsevišķos atvasinājumos: *vy'sūr, vy'saič* 'visāds' u. c. Emfātiskā izrunā mēdz uzsvērt pirmo zilbi arī verbu finitās formās, visbiežāk ar noliegumu: *nasa'b'eist!* 'nebīsties!', *nasa'č'ā!* *joŋ nū'putynoŋ* 'ātri aizskrien, aizbrauc'.

Aulejā un Krāslavā tāpat kā Latgales izlokšņu vairumā krītošā intonācija apvieno triju intonāciju apgabala stiepto un krītošo intonāciju un lauztā intonācija atbilst šo apgabalu lauztajai intonācijai; ar skaidru lauzumu izrunā tikai pēdējo zilbi, bet pārējās runā pa lielākai daļai krītoši vai arī paretam ar vājinātu lauzumu. Nedaudzos gadījumos krītošā intonācija mijas ar lauzto, arī atvasinot jaunus vārdus un kontrakcijā. Aizguvumos un no literārās valodas pārņemtos vārdos dominē krītošā intonācija.

Vokālismā ir dziļo augšzemnieku izloksnēm raksturīgās parādības. Pilnīgi saglabāts tikai viens literārās valodas patskanis — *u* un divskaņi *ei, ai, au, iu, ui*.

a > *o* saknes un piedēkļu zilbēs, ja tam seko vai ir sekojis velars patskanis un starpā nav un nav bijis mīkstināta līdzskaņa, *j* vai *v*; piedēkļos, ja tie netiek par tādiem izjusti, un dažos vienzilbes vārdos: *gon, kot* 'kad', *šot* 'šad', *tot* 'tad', *stoŋp*.

a nav pārvērsts:

- tādā pozīcijā, kas neatbilst tai, kurā *a* > *o*,
- vārda gala zilbēs,
- piedēkļos,
- ja aiz šī *a* kādreiz sekojis pārskaņots *ç*, kā *baldgaŋv'jā*,
- kā arī vienzilbes vārdos, izņemot augšā minētos ar *o*.

ẽ > *ā*, *e* > *a* un *i* > *y* tādā pašā pozīcijā kā *a* > *o*. *e*, kas nav pārvērsts par *a*, tiek runāts nosacīti gan kā *e*, gan kā *ā*. Literārās valodas *ç* atbilstošās skaņas apskatāmajās izloksnēs nav.

ẽ nosacīti pārvērsts gan vecākā *ā*, gan jaunākā *ie* skaņā. *ā* > *uo*, *ī* > *ei*, *ū* > *yu*, paretam atsevišķos vārdos *ū* > *ou*.

Diftongi *uo, ie* > *ū, ī*. Diftongi *oi* sastopams arī latviskas cilmes vārdos: *òizdòrs* 'aizgalds', *ostoŋi*.

Ir saīsināti patskaņi un divskaņi vārda saknes, piedēkļu un galotņu zilbēs plūdeņu un nāseņu priekšā, piedēkļos arī *j* priekšā.

Kā citās augšz. izloksnēs te ir pagarināti patskaņi pirms *j* un *v*, pēc kam radušies diftongi atkal saīsināti, veidojot tādas formas kā *b'eja, s'v'iet'eja, šyva* u. c.

Aprakstāmajām izloksnēm īpatnēji ir patskaņu pagarinājumi personas pronomenu vienskaitļa datīvā *mān*, *tjāu*.

Patskaņu zudums vārda vidū neievērojams. Parasts ir patskaņu zudums aiz *j* verbu pagātnes 3. personā. Dažos gadījumos zuduši gala zilbju īsie patskaņi, kas literarajā valodā vēl patvērušies: *i* zudis (*i*)*io*-celmu nominatīvā, *i*-celmu daudzskaitļa nominatīvā un akuzatīvā, pagātnes darāmās kārtas divdabjos *v'ec'* (< *vedis*), skaitlenī *d'iu* (< *divi*); izzudis arī verbu tagadnes vienskaitļa 2. personā: *tu cīāļ*, *gūļ*, *saļs't*, *dòl*. *u* zudis *u*-celmos, sekmējot to pāreju *o*-celmos. Gala zilbju patskaņi mēdz zust arī darāmās kārtas pagātnes lokāmos divdabjos, kā *gūojusjā* : *gūojus'*, *gūojušys* : *gūojuš*, *vadušy* : *vaduš*.

Blakus šādiem jauninājumiem ir sastopamas literarā valodā jau zudušas archaiskas formas, kā adverbji ar *-ai*: *lātài*, *ratài* u. c. Tāpat lielākā gadījumu vairumā nekā literarajā valodā sastopams *-i* formās ar *-(i)nieks*.

Kā raksturīga šo izlokšņu īpatnība ir adjektīvi, skaitleņi, pronomeni un participi ar veco daudzskaitļa nominatīva un datīva vokālismu. Tāpat šīs izlokšnes atšķiras ar pārskaņu arī participos ar *-dāms* un *-ams* nupat minētajos locījumos. Šī parādība valodnieciskajā literatūrā nebija atzīmēta.

Konsonantismā sastopamas tās pašas īpatnības, kas citās augšzemnieku izloksnēs: līdzskaņu mikstinājums (izņemot č, š, ž) priekšējās rindas patskaņu ietekmē (kas Aulejā un Krāslavā stiprāks kā citās augšzemnieku rietum- un ziemeļizloksnēs), trejāda *l* skaņa, literarās valodas *ķ* un *ġ* izrunā kā *k'* un *g'*; *šķ*, *žģ* pārveidojumi par *šk* un *žg* vai *šk'* un *žg'*, *ch* aizstāšana ar *k* un *f* ar *p*.

Ir savas īpatnības arī līdzskaņu savienojumu ar *j* pārveidojumos:

- a) *j* zūd aiz *b*, *p*, *m*, *v*;
- b) verbos *bj*, *pj*, *mj*, *vj* Aulejā pārveidojas par *bļ*, *pļ* u. t. jpr., pie kam *ļ* tiek pārņests no tagadnes *io*-celmiem arī uz citiem tagadnes celmiem, Krāslavā šie savienojumi veidojas par *bn*, *pn* u. t. jpr.
- c) substantīvu *io*-celmos *bj*, *pj*, *vj*, *mj* > *b*, *p*, *v*, *m*, izņemot Aulejā vārdu *grūoys*, kurā *vj* > *vļ*.
- d) substantīvu *ē*- resp. *i*-celmos *bj*, *pj*, *vj*, *mj* > *b* : *b'*, *p* : *p'*, *v* : *v'*, *m* : *m'*.
- e) *sj*, *zj* > š, ž, bet *ē*-celmos š : *s'*, ž : *z'*;
- f) *kstj* > *kš*, *k's't'*;
- g) *stj* > *s't'*;
- h) *dj*, *tj* > ž, š, bet *ē*-celmos ž : *d'*, š : *t'*;
- i) *rj* > *r*, bet agrāk runāts kā *r'*.

Līdzskaņu mīkstināšana priekšējās rindas patskaņu ietekmē veicināja:

- a) svlpeņu sekundāru pārvēršanos šņaceņos;
- b) šņaceņu vispārināšanu visās locījumu formās tādos vārdos kā *greišļis!*, *ušņā*, *zvāigžņā* u. c.;
- c) jaunu formu veidošanos ar *-ņč*, kā *(j)iuđiņč* u. c.;
- d) *t', z', c' > š, ž, č* (*grýuš*, *dàuč* (*dàuž*), *p'iêč*).

Iespējams, ka šņaceņu izplatīšanos atbalstīja arī leišu valodas ietekme.

Konsekventa parādība abās izloksnēs ir *t* iespraudums starp *n* un *s* (*-nts > -nc*) un Aulejā *t* zudums starp diviem svlpeņiem. Citu parasto līdzskaņu piespraudums, iespraudums un zudums nav pārāk izplatīts.

Jāsecina, ka fonetikā ļoti ievērojama kaimiņu slavu valodu ietekme, kas visspilgtāk izpaužas līdzskaņu mīkstināšanā.

Salikteņu formu aprakstāmajās izloksnēs mazāk nekā literarajā valodā: nesastop salikteņus ar divdabja un finita verba formām, kā arī ar pronomenu un adverbu formām — pirmajā un nomenu — salikteņa otrā daļā.

Biežāk nekā literarajā valodā pārveidojas salikteņa otrās daļas celma forma. Vairums salikteņu un atvasinājumu ir *ē-* vai *(i)jo-*celmi.

Salikteņu pirmajā daļā sastop visas tās pašas formas, kādas ir literarajā valodā.

Visai parasta ir celmu maiņa, salīdzinot ar literaro valodu, kā arī tās pašas izloksnes robežas: mijas *o-*celmi ar *ā-*celmiem, *ā-*celmi ar *ē-*celmiem, *o-*celmi ar *(i)jo-*celmiem u. c. It bieži *ē-*celmi tiek pārvērsti *i-*celmos, īpaši Aulejā. Vērojama arī pretēja parādība.

Gadījumu vairumā sastop tos pašus piedēkļus kā literarajā valodā, bet minamas arī atšķirības:

- a) dažu piedēkļu izlietojums nav tik plašs kā literarajā valodā, piem., nav tādu atvasinājumu kā *ēdējs* 'slimības nosaukums', tāda tipa vietu nosaukumu kā *purvājs*, *egliena* u. c.;
- b) sastopami nozīmes ziņā vienādi atvasinājumi ar literarās valodas vārdiem, bet ar atšķirībām formā:

literarās valodas *-atne* atbilst izloksnes *-ātne*, piem., *jaunatne* : *jaûnuotņā*;
 formai *-iens* atbilst *-ienis*, piem., *sitiens* : *s'it'iņc'*, *skaidiens* : *skaidiņc'*;
 deminut. *-iņš*, *-iņa* atbilst *-āņč*, *-āņā*: *z'iřziāņč*, *m'ēļiņāņč*;
-uon- atbilst *-yûn-*, piem., *kalpuone* : *kòlpyûņā*;
-īns atbilst *-īms*, piem., *tùoļeīms*;
-ulis, *-elis* atbilst *-ēlis*: *šūpulis* : *šyup'ieļs'*, *ķīselis* : *k'ēisieļs'*.

Tikai izlokšņu formas ir *-ūn-*: *pārkiūņc'*, *-ūkl-*: *z'ļernyūkl'is'*, *-ūl-*: *v'ļisyūls*, *-usis*: *rudus'* (*-is*), *-ām-*: *putrūomy*, *-ien-* stādu vārdos: *skuōb'īņā* u. c.

- c) salīdzinot ar citām augšzemnieku izlokšnēm, nav tām raksturīgu adjektīvu ar *-ijs* no substantīviem, piem., *sūoļejs*, ar *-uojs* (> *-ojs*) — *muolojs*. To vietā plaši tiek lietoti adjektīvi ar *-āts* (> *-uōc*): *dūbuōc* 'bedrains', *smoluōc* 'sveķains' u. c.;
- d) tāpat kā citās augšz. izlokšnēs un kā leišu valodā dzīvas un produktīvas Aulejā vēl formas ar *-in-*, kas literarajā valodā jau iznīkušas, tāpat raksturīgas formas ar *-ain-*. Ar formām *-inis*, *-ine* un *-ainis*, *-aine* tiek atvasināti arī adjektīvi, kādus nesastop literarajā valodā un par kuriem nerunā arī citās Latgales izlokšnēs;
- e) pie Aulejas izlokšnes īpatnējām formām citu tuvo kaimiņu vidū pieder personu vārdi ar — *ēns* > *-ānc*, *-uks*, *-ēks* > *-āks*: *Stonānc*, *Jūoņuks*, *Teklāks*;
- f) Krāslavai īpatnēji ir adjektīvi ar *-eīc-* un Aulejā tiem atbilstošie *-eīz-*: *kum'ēļņeīca* : *kum'ēļņeīza*;
- g) ar krievu valodas ietekmi skaidrojams piedēkļa *-eīca* vispārinājums tādas nozīmes vārdos kā *sāim'īņeīca*, *dūorz'īņeīca*.

Ar priedēkliem atvasināto izlokšņu vārdu salīdzinājums ar prof. J. Endzelīna „Latviešu valodas gramatikā“ dotajiem piemēriem rāda, ka lielum lielajā gadījumā vairumā izlokšnes formas pēc nozīmes saskan ar attiecīgajām literarās valodas formām.

Nesaskaņas gadījumu ir nedaudz:

- a) izlokšnē nesastop verbu atvasinājumus ar *aiz-* vienkāršas attālināšanās nozīmē, bet tai vietā saka ar *nūo-*: *nūbrāukt' da Rēigai*. Tāpat šo priedēkli izlokšnē nelieto ar nozīmi 'pārspēt' kā, piem., *kas var mani aizrunāt*;
- b) *pie-* nelieto ar nozīmi 'tuvoties', piem., *piebraukt*, tai vietā saka — *dabrāukt'*;
- c) *panākt* vietā saka *danākt*, *uzdot* vietā *āizdūt'*, *uzrakstīt* vietā (piem., *uzrakstīt vēstuli*) — *p'īrakst'eīt'*;
- d) *nūo-* ar verbu pārspēšanas nozīmē nelieto;
- e) *pār-* nesastop pārstāvēšanas nozīmē.

Atšķirībā no literarās valodas izlokšnē sastop:

- a) *aiz-* ar pārmēra nozīmi: *āiskōlta dūorš* un nozīme, kas norāda, ka viss objekts aptverts: *āis'siāt' dūorzu*;

- b) *at-* ar darbības nobeiguma nozīmi: *atsīāt'* 'pabeigt sēt';
- c) *ie-* ar darbības ieilguma nozīmi: *isaguļāja*;
- d) *pie-* ar deminutivu nozīmi: *p'īlic' goļvu!*;
- e) *sa-* ar ierobežota ilguma nozīmi: *sakv'izjā*, sinonims *isakv'izjā* 'iekviecās';
- f) priedēklis *iz-* tāpat kā citās augšzemnieku izlokšnēs tiek lietots literārās valodas priedēkļu *iz-* un *uz-* nozīmē.

Vienīgi Aulejas izlokšnei raksturīgi adjektīvi ar prepozīcijām un nolieguma partikulām: *napagoŕc*, *napalops* u. c.

Dažus izlokšnes veidojumus ar priedēkļiem, kā *aizsēt*, *atsēt*, laikam ir ietekmējušas attiecīgās krievu valodas formas.

Tā redzam, ka vārdu atvasināšanā kaimiņu tautu valodu ietekme mazāka nekā fonetikā. Ir saglabāti arī senāki priedēkļi nekā literarajā valodā.

Izmantotā literatūra

Endzelīns J. Piezīmes par otras zilbes uzsvāru, *FBR XI*, Rīgā 1931. g.

Endzelīns J. *Latviešu valodas skaņas un formas*, Rīgā, 1938. g.

Endzelīns J. *Baltu valodu skaņas un formas*, Rīgā, 1948. g.

Endzelīns J. *Latviešu valodas gramatika*, Rīgā, 1951. g.

Endzelīns J. un Hauzenberga E. *Papildinājumi un labojumi latviešu valodas vārdnīcai*, Rīgā, 1934.–1938. g.

LPSR Zinātņu akadēmija. *Latviešu valodas dialektoloģijas atlanta materiālu vākšanas programma*, Rīgā, 1954. g.

Mūlenbachs K. un Endzelīns J. *Latviešu valodas vārdnīca*, Rīgā, 1923.–1932. g.

Raģe S. *Trīs Ziemeļvidzemes robežu izlokšņu apraksts*, Rīgā, 1955. g.

Rudzīte M. *Ziemeļvidzemes izlokšnes*, Rīgā, 1954. g.

Šmite E. *Vidus un lībisko izlokšņu saskare Daugavos*, Rīgā, 1954. g.

Izlokšņu apraksti

Baltinavas izlokšne. M. Vītole, *FBR XI*

Barkavas pagasta izlokšne. J. Ceriks, *FBR XIII*

Ciblas pag. Eversmūižas novada izlokšne. O. Āboliņa, *FBR VI*

Kalupes pagasta izlokšnes apraksts. A. Samuše, *FBR XVIII*

Kārsavas pagasta izlokšne. T. Šmite, *FBR XII*

Krāslavas pagasta izlokšne. M. Alksnis, *FBR XII*

Preiļu pagasta izlokšne. J. Turkupulis, *FBR IV un VIII*

Saīsinājumi

LVG — prof. J. Endzelīna *Latviešu valodas gramatika*, R. 1951. g.

FBR — Filologu biedrības raksti